

Ο ξεριζωμός και η γενοκτονία των Ποντίων

Η γενοκτονία των Ποντίων (1916 – 1923) με 353.000 νεκρούς αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες γενοκτονίες του αιώνα μας.

Τον Φεβρουάριο του 1994 η Βουλή των Ελλήνων ψήφισε ομόφωνα την ανακήρυξη της 19ης Μαΐου, ημέρα που ο Μουσταφά Κεμάλ αποβιβάστηκε στη Σαμψούντα, ως Ημέρας Μνήμης για τη Γενοκτονία των Ελλήνων στο μικρασιατικό Πόντο την περίοδο 1916-1923. Η αναγνώριση αυτή, παρόλη την εβδομηκονταετή καθυστέρηση, δικαίωσε ηθικά τον ποντιακό ελληνισμό και συνέδεσε το σύγχρονο ελληνισμό με την ιστορική του μνήμη. Γιατί η ήττα του 1922, η «νέα τάξη πραγμάτων» που επικράτησε τότε, με την απόλυτη συνηγορία ολόκληρου του ελλαδικού πολιτικού κατεστημένου, περιόρισαν ουσιαστικά όχι μόνο τα γεωγραφικά όρια του ελληνισμού αλλά και τα διανοητικά. Ο περιορισμός των πνευματικών νεοελληνικών οριζόντων είχε άμεση αντανάκλαση στη ελλειμματική ιστορική μνήμη των σύγχρονων Ελλήνων.

Τι εννοούμε όμως με τον όρο «γενοκτονία»;

Πριν από τον όρο «Γενοκτονία» υπήρχε ο όρος «Εγκλήματα κατά της Ανθρωπότητας». Η γενοκτονία ως όρος διαμορφώθηκε κυρίως στη δίκη της Νυρεμβέργης το 1945, όπου δικάστηκε η ηγεσία των ναζιστών εγκληματιών του πολέμου. Συγκεκριμένα ο όρος σημαίνει τη μεθοδική εξολόθρευση, ολική ή μερική, μιας εθνικής, φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας.

Πρόκειται για ένα πρωτογενές έγκλημα, το οποίο δεν έχει συνάρτηση με πολεμικές συγκρούσεις.

Ο γενοκτόνος δεν εξοντώνει μια ομάδα για κάτι που έκανε, αλλά για κάτι που είναι. Στην περίπτωση των Ελλήνων του Πόντου, επειδή ήταν Έλληνες και Χριστιανοί.

Οι Έλληνες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Η άλωση της Τραπεζούντας από τους Οθωμανούς Τούρκους το 1461 σήμαινε για τον Ελληνισμό του Πόντου την απώλεια της ανεξαρτησίας του, αλλά όχι και την εθνική του συνείδηση.

Μέσα στην Οθωμανική αυτοκρατορία οι Πόντιοι αποτελούσαν το πιο αποκομμένο κομμάτι του Ελληνισμού, που ζούσαν σε μια περιοχή φτωχή, χωρίς ιδιαίτερο

ενδιαφέρον για την κεντρική διοίκηση. Επιπλέον αποτελούσαν μειοψηφία μέσα σε ένα πλήθος αλλόθρησκων και αλλόγλωσσων λαών, όπως οι Κούρδοι και οι Αρμένιοι.

Η κατάσταση που υπήρχε στον μικρασιατικό χώρο πριν την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας περιγράφεται γλαφυρά από τη σοσιαλιστική εφημερίδα «Ο Λαός» που εκδίδονταν στην Κωνσταντινούπολη:

«Όλοι οι μουσουλμάνοι ήταν ίσοι αναμεταξύ τους. Όλοι μπορούσαν να γίνουν πασάδες ή στρατηγοί. Μα δεν παραδέχονταν για ίσους με τον εαυτό τους τους χριστιανούς και τους εβραίους παρά τους ονομάζανε γκιαούρηδες. Τους απογόνους των παλαιών κατοίκων τους μεταχειρίζονταν σαν ξένους. Δεν τους επέτρεπαν να γίνουν αξιωματικοί ή υπάλληλοι. Δεν τους δέχονταν για μάρτυρες στα τουρκικά δικαστήρια. Η τουρκική κυβέρνηση τους ανέχονταν μόνο, βάζοντάς τους να πληρώνουν ένα χωριστό φόρο, το χαράτσι. Τους ονόμαζαν ραγιάδες (κοπάδια) και δεν τους ήθελαν για άλλο τίποτα παρά για να τρέφουν το μουσουλμανικό λαό. Στις επαρχίες μόνο οι μουσουλμάνοι ήτανε γεωχτήμονες. Οι χριστιανοί ήταν αγρότες, απaráλλαχτα όπως οι δούλοι στο μεσαίωνα. Πριν την κατοχή, οι χριστιανοί αυτοί ήσαν έθνη ανεξάρτητα και πάντα είχαν βαστάξει τη γλώσσα, τη φορεσιά τους και τις συνήθειες τους...».

Παρ' όλα αυτά οι Πόντιοι κατόρθωσαν να διατηρήσουν τη γλώσσα και τη θρησκεία τους, να αποκτήσουν κυρίαρχη οικονομική θέση στα αστικά κέντρα της περιοχής τους, να επιδείξουν έναν αξιόλογο δημογραφικό δυναμισμό που τους επέτρεψε να επεκταθούν και στις περιοχές του Καυκάσου και της Κριμαίας, και τέλος να αναπτύξουν μια σημαντική εκπαιδευτική δραστηριότητα.

Τα αίτια της οικονομικής ανάπτυξης θα πρέπει να αναζητηθούν αρχικά στην εκμετάλλευση των μεταλλείων της Αργυρούπολης, στη συνέχεια στη διάνοιξη του εμπορικού δρόμου Τραπεζούντας-Ταυρίδας και αργότερα των οικονομικών ανταλλαγών, μέσω θαλάσσης με τα

λιμάνια του Ευξείνου Πόντου κυρίως εκείνα της Κριμαίας.

Η οικονομική ανάκαμψη συνδυάστηκε με δημογραφική άνοδο. Το 1865 οι Έλληνες του Πόντου ανέρχονταν σε 265.000 άτομα, το 1880 σε 330.000 άτομα οι οποίοι κατοικούσαν κυρίως στα αστικά κέντρα. Ο ποντιακός ελληνισμός που ζούσε στις αρχές του 20ου αιώνα στις περιοχές Σινώπης, Αμάσειας, Τραπεζούντας, Σαμψούντας, Λαζικής, Αργυρούπολης, Σεβάστειας, Τοκάτης, και Νικόπολης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας αριθμούσε, σύμφωνα με υπολογισμούς του Οικουμενικού Πατριαρχείου και των Οθωμανικών αρχών περίπου 600.000 άτομα. Παράλληλα στη νότια Ρωσία, στην περιοχή του Καυκάσου, την ίδια εποχή υπήρχαν περίπου 150.000 Πόντιοι, που είχαν μετοικήσει εκεί μετά την Άλωση της Τραπεζούντας από τους Οθωμανούς το 1461.

Το 1860 υπήρχαν στην περιοχή του Πόντου 100 ελληνικά σχολεία, ενώ μετά την κατάλυση της οθωμανικής κυριαρχίας το 1919 τα σχολεία υπολογίζονταν σε 1401 με 86.000 μαθητές, με πιο φημισμένο το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας. Βέβαια εκτός από τα σχολεία οι Πόντιοι διέθεταν τυπογραφεία, περιοδικά, εφημερίδες, λέσχες, και θέατρα, με τα οποία έκαναν αισθητό τόσο το υψηλό πνευματικό τους επίπεδο, όσο και το εθνικό τους φρόνημα.

Ο ποντιακός ελληνισμός, από την πτώση της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας (1461) γνώρισε κατά καιρούς διωγμούς, σφαγές, ξεριζωμούς και προσπάθειες για το βίαιο εξισλαμισμό και εκτουρκισμό του. Η οθωμανική κατάκτηση του μικρασιατικού Πόντου μπορεί να διακριθεί σε τρεις περιόδους.

A' περίοδος

Η πρώτη αρχίζει με την άλωση της Τραπεζούντας το 1461 και λήγει στα μέσα του 17ου αιώνα. Την περίοδο αυτή οι Τούρκοι κρατούν ουδέτερη στάση κατά των Ελλήνων του Πόντου.

B' περίοδος

Η δεύτερη αρχίζει στα μέσα του 17ου αιώνα και λήγει με το τέλος του πρώτου

ρωσοτουρκικού πολέμου. Χαρακτηρίζεται με τη θρησκευτική βία κατά των χριστιανικών πληθυσμών. Κατά την περίοδο αυτή πραγματοποιούνται ομαδικοί εξισλαμισμοί των ελληνικών πληθυσμών.

Γ' περίοδος

Η τελευταία περίοδος, που τελειώνει το 1922 υποδιαιρείται σε δύο υποπεριόδους.

- Α' υποπερίοδος

Η πρώτη αρχίζει με τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, το 1774. Χαρακτηρίζεται από τη συστηματική προσπάθεια των τοπικών αρχών να μην εφαρμόζουν προς όφελος των χριστιανών τους φιλελεύθερους νόμους.

- Β' υποπερίοδος

Η δεύτερη υποπερίοδος αρχίζει το 1908 και χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη του τουρκικού εθνικισμού.

Από τους βαλκανικούς πολέμους και από τους επίσημους συμβούλους, των Γερμανών, οι Νεότουρκοι διδάχθηκαν ότι μονάχα με την εξαφάνιση των Ελλήνων και Αρμενίων θα έκαναν πατρίδα τους τη Μικρά Ασία. Οι διάφορες μορφές βίας δεν αρκούσαν για να φέρουν τον εκτουρκισμό.

Η απόφαση για την εξόντωσή τους πάρθηκε από τους Νεότουρκους το 1911, εφαρμόστηκε κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου και ολοκληρώθηκε από το Μούσταφα Κεμάλ Ατατούρκ(1919 - 1923).

Οι σωβινιστικές τάσεις των νεοτούρκων φαίνονταν από πολύ νωρίς. Οι Νεότουρκοι αρνιούνταν πως υπάρχει εθνικό ζήτημα στην Τουρκία και επέλεξαν την πολιτική της βίαιης αφομοίωσης των εθνικών μειονοτήτων. Σε μια μυστική σύσκεψη υπό την προεδρία του Ταλαάτ Πασά, ο δρ. Σακίρ Μπεχαεντίν, στέλεχος των Νεοτούρκων λέει:

«Τα έθνη που απόμειναν από παλιά στην Αυτοκρατορία μας μοιάζουν με ξένα και βλαβερά χόρτα που πρέπει να ξερριζωθούν. Να ξεκαθαρίσουμε τη γη μας. Αυτός άλλωστε είναι και ο σκοπός της επανάστασής μας.»

Στην ίδια σύσκεψη ο δρ, Ναζίμ λέει:

«...Θέλω να ζήσει ο Τούρκος. Και θέλω να ζήσει μόνο σ αυτά τα εδάφη και να είναι ανεξάρτητος. Εκτός των Τούρκων όλα τα άλλα στοιχεία να εξοντωθούν, άσχετα σε ποιά θρησκεία ή πίστη ανήκουν. Αυτή η χώρα πρέπει να καθαρίσει από τα ξένα στοιχεία. Οι Τούρκοι πρέπει να κάνουν την εκκαθάριση.»

Η εφημερίδα «Ο Λαός» της Πόλης προειδοποιούσε τους Τούρκους ηγέτες:

«Σήμερα με το τουρκικό σύνταγμα, αν έχετε ακόμα τα ίδια μυαλά, αν προσπαθάτε με το φανατισμό και με τον τουρκισμό να πνίξετε κάθε ξέχωρη εθνική ζωή, θα χυθεί αίμα πολύ κι από τα δύο μέρη και η Ευρώπη θα σας καθήσει στο σβέρκο. Τούρκοι που τυραννάτε τους λαούς της Αυτοκρατορίας, να μάθετε πως κανένας λαός δεν είναι τόσο πρόστυχος, τόσο ελεεινός, που να δέχεται να τυραννιέται και να κυβερνιέται από τον τύραννό του, τον ξένο, τον αλλόφυλο. Και τότες πια, σα δε σωφρονιστείτε, θα διαλυθεί η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Και η Τουρκία θα σβήσει.»

Το Νεοτουρκικό Κομιτάτο «Ένωση και Πρόοδος» ιδρύθηκε το 1889. Στο συνέδριό τους, που πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1911 πάρθηκε η απόφαση, ότι η Μικρά Ασία πρέπει να γίνει μωαμεθανική χώρα. Η απόφαση αυτή καταδίκασε σε θάνατο διάφορες εθνότητες. Στην απόφαση γράφεται:

«Η Τουρκία πρέπει να γίνει μωαμεθανική χώρα, όπου η μωαμεθανική θρησκεία και οι μωαμεθανικές αντιλήψεις θα κυριαρχούν και κάθε άλλη θρησκευτική προπαγάνδα θα καταπνίγεται... Αργά ή γρήγορα θα πρέπει να πραγματοποιηθεί η πλήρης οθωμανοποίηση όλων των υπηκόων της Τουρκίας. Και είναι ολοκάθαρο ότι αυτό δεν μπορεί να γίνει με την πειθώ. Αρα πρέπει να χρησιμοποιηθεί ένοπλη βία... Το δικαίωμα των άλλων εθνότητων να έχουν δικές τους οργανώσεις θα πρέπει να αποκλειστεί. Κάθε μορφή αποκέντρωσης και αυτοδιοίκησης θα θεωρείται προδοσία προς την τουρκική αυτοκρατορία.»

Έτσι διαμορφώνεται στο Μικρασιατικό χώρο μια κατάσταση, σύμφωνα με την οποία έχουμε από τη μια τις απαιτήσεις των Ελλήνων και των Αρμενίων για ελευθερία και ανεξαρτησία και από την άλλη τον ακραίο τουρκικό εθνικισμό.

Ένας παράγοντας που παρεμβαίνει υπέρ των οθωμανικών συμφερόντων είναι ο γερμανικός. Οι Γερμανοί έχουν τεράστια συμφέροντα στην Τουρκία. Οικονομικά και στρατιωτικά. Ελπίζουν ότι με μια ισχυρή Τουρκία θα ανταγωνίζονται καλύτερα τους Βρετανούς. Γιαυτό το λόγο η γερμανική πολιτική εκπονεί ένα πρόγραμμα ακεραιότητας της Τουρκίας, η υλοποίηση του οποίου προϋποθέτει την εξόντωση των πληθυσμών εκείνων που ενισχύουν τις φυγόκεντρες τάσεις στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Τουρκία γίνεται το πιο σημαντικό πεδίο δράσης του γερμανικού ιμπεριαλισμού. Κινητήρια δύναμη είναι οι γερμανικές τράπεζες, οι οποίες έχουν κολοσσιαίες επιχειρήσεις στην Ασία.

Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους οι Γερμανοί προσπαθούν με κάθε τρόπο να φανατίσουν τις τουρκικές μάζες εναντίον των χριστιανών της Οθωμανικής

αυτοκρατορίας. Σε μια προκήρυξη που κυκλοφορεί η “Γερμανική Τράπεζα της Παλαιστίνης” γράφεται:

«Αν πεινούμε και υποφέρουμε εμείς οι Τούρκοι, αιτία είναι οι γκιαούρηδες που στα χέρια τους κρατούν τον πλούτο μας και το εμπόριό μας. Ως τότε θα ανεχόμαστε τις προκλήσεις τους. Μπούκοτάρετε τα προϊόντα τους. Σταματήστε κάθε δοσοληψία μαζί τους. Τι τη θέλετε τη φιλία τους; Ποιό το όφελος να συναδελφώνεστε και να τους προσφέρετε με τόση ειλικρίνεια την αγάπη και τον πλούτο μας...».

Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και κυρίως με την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, υλοποιείται η αποφασισμένη από το 1911 απόφαση των Οθωμανών οριστική λύση του εθνικού προβλήματος της Αυτοκρατορίας με την φυσική εξόντωση των γηγενών εθνοτήτων. Εκθεση που στάλθηκε στο ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών από την Κωνσταντινούπολη αναφέρει:

«Μεταξύ των υπό του Νεοτουρκικού κομιτάτου ληφθεισών αποφάσεων είναι και ο εκτουρκισμός των ελληνικών πληθυσμών, ο οποίος δεν είναι δυνατός, εφ όσον υπάρχουν συμπαγείς ελληνικοί συνοικισμοί».

Το κλίμα που είχε αρχίσει να διαμορφώνεται περιγράφεται στο άρθρο με τίτλο «Οθωμανοί εις τα όπλα» στις 13-10-1911 της εφημερίδας «Ηχώ» της Σαμψούντας: «Ο ιερός πόλεμος είναι θεία εντολή, της οποίας η εγκατάλειψις εις τοιαύτην εποχήν είναι αδύνατος... Εμπρός αδελφοί, ας ετοιμασθώμεν από σήμερα να συγκρουσθώμεν μετά των εχθρών, να πίνωμεν το αίμα των».

Το 1914 αρχίζουν οι μεγάλες διώξεις κατά των Ελλήνων της Ιωνίας και της Ανατολικής Θράκης.

Το 1915 ήταν μια χρονιά ορόσημο για τον Ποντιακό Ελληνισμό της Μικράς Ασίας. Τη χρονιά εκείνη, και ενώ όλα τα ευρωπαϊκά κράτη είχαν εμπλακεί στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Τούρκοι εκπόνησαν ένα σχέδιο εξόντωσης των χριστιανικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας. Τον Ιούνιο πραγματοποιήθηκε η εξορία και στη συνέχεια η σφαγή των Αρμενίων, ενώ αρχίζουν οι πρώτες βιοπραγίες εναντίον του ποντιακού στοιχείου.

Τον Δεκέμβριο του 1916 εκπονήθηκε από τους Τούρκους στρατηγούς Εμβέρ και Ταλαάτ σχέδιο εξόντωσης του άμαχου ελληνικού πληθυσμού του Πόντου που προέβλεπε: «Άμεση εξόντωση μόνον των ανδρών των πόλεων από 16-60 ετών και γενική εξορία όλων των ανδρών και γυναικόπαιδων των χωριών στα ενδότερα της Ανατολής με πρόγραμμα σφαγής και εξόντωσης». Το πρόγραμμα ξεκίνησε 15

ημέρες αργότερα και εφαρμόστηκε κυρίως στις περιοχές της Σαμψούντας και της Πάφρας.

Η περιοχή της Τραπεζούντας είχε γλυτώσει από τη μανία των Τούρκων διότι είχε καταληφθεί τον Απρίλιο του 1916 από τον ρωσικό στρατό.

Όταν όμως οι Ρώσοι εγκατέλειψαν την πόλη τον Φεβρουάριο του 1918, τότε ο μισός περίπου πληθυσμός της περιοχής εγκατέλειψε τις εστίες του και ακολούθησε τον ρωσικό στρατό κατά την υποχώρησή του. Οι περισσότεροι από τους πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στην περιοχή του Καυκάσου και των παραλίων της Γεωργίας.

Οι Τούρκοι στον Πόντο άρχισαν με την επιστράτευση όλων από 16-60 ετών και την αποστολή τους σε Τάγματα Εργασίας. Παράλληλα αμφισβήτησαν το δικαίωμα των Ελλήνων να ασκούν ελεύθερα τα επαγγέλματά τους και επί πλέον απαγόρευσαν τους μουσουλμάνους να εργάζονται επαγγελματικά με τους Έλληνες με την ποινή της τιμωρίας από τις στρατιωτικές Αρχές.

Κατ' αρχάς οι άτακτες ορδές των Τούρκων επιτίθονταν στα απομονωμένα ελληνικά χωριά κλέβοντας, φονεύοντας, αρπάζοντας νέα κορίτσια, κακοποιώντας και καίγοντάς τα.

Οι Τούρκοι πολύ σύντομα, χωρίς προσχήματα πια περνούν στην επίθεση. Από κάθε γωνιά του Πόντου και της Μικράς Ασίας έρχονται καταγγελίες. Οι σποραδικές δολοφονίες αρχίζουν να αυξάνονται. Χωρικοί, που πήγαιναν να δουλέψουν στα χωράφια τους, βρίσκονταν καθημερινά δολοφονημένοι.

Οι διωγμοί εκδηλώθηκαν αρχικά με τη μορφή σποραδικών κρουσμάτων βίας, καταστροφών, απελάσεων και εκτοπισμών. Φαίνονταν σαν να προέρχονταν από ανεύθυνα κυρίως στοιχεία. Πολύ γρήγορα όμως έγιναν συστηματικοί, πιο οργανωμένοι και εκτεταμένοι και στρέφονταν τόσο κατά των Ελλήνων όσο και κατά των Αρμενίων. Εμπνευστής και εγκέφαλος αυτής της επιχείρησης της γενοκτονίας ήταν ο Μεχμέτ Ταλαάτ, υπουργός των Εσωτερικών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Με δικές του εντολές, που καλούσαν τις αρχές να μη δείχνουν κανένα έλεος και για τους χριστιανούς, εξαπολύθηκαν οι διωγμοί κατά των «ανεπιθύμητων» εθνοτήτων σε μια τεράστια έκταση.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο αναγκάστηκε, σε ένδειξη πένθους, να κλείσει στις 15 Μαΐου 1914 όλες τις εκκλησίες και τα σχολεία και να καταγγείλει στις Μεγάλες Δυνάμεις τους νέους διωγμούς. Δεν κατάφερε όμως τίποτε γιατί κηρύχθηκε στο

μεταξύ ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, στον οποίο η Τουρκία έλαβε μέρος ως σύμμαχος της Γερμανίας, έχοντας πια την ευχέρεια να εφαρμόσει πλήρως το παλαιότερο σχέδιο της εξόντωσης των χριστιανών.

Η εφαρμογή αυτής της πολιτικής ανάγκασε χιλιάδες Έλληνες των παραλίων της Μικρασίας να εγκαταλείψουν τις προαιώνιες εστίες τους και να μετοικήσουν με πολυήμερες εξοντωτικές πορείες.

Σύμφωνα με μια έκθεση της Ελληνικής Πρεσβείας, με ημερομηνία τον Ιούνιο του 1915 είναι γραμμένα τα εξής: «Οι εκτοπιζόμενοι από τα χωριά τους δεν είχαν δικαίωμα να πάρουν μαζί τους ούτε τα απολύτως αναγκαία. Γυμνοί και ξυπόλητοι, χωρίς τροφή και νερό, δερόμενοι και υβριζόμενοι, όσοι δεν εφονεύοντο οδηγούντο στα όρη από τους δημίους τους. Οι περισσότεροι απ' αυτούς πέθαιναν κατά την πορεία από τα βασανιστήρια. Το τέρμα του ταξιδιού δεν σήμαινε και τέρμα των δεινών τους, γιατί οι βάρβαροι κάτοικοι των χωριών, τους παρελάμβαναν για να τους καταφέρουν το τελειωτικό πλήγμα ...»

Σκοπός των Τούρκων ήταν, με τους εκτοπισμούς, τις πυρπολήσεις των χωριών, τις λεηλασίες, να επιτύχουν την αλλοίωση του εθνολογικού χαρακτήρα των περιοχών που κατοικούνταν από Ρωμιούς και να καταφέρουν ευκολότερα των εκτουρκισμό εκείνων που θα απέμεναν.

Η ποντιακή αντίσταση

Οι Έλληνες του Πόντου αρχίζουν να οργανώνουν ομάδες αυτοάμυνας των χωριών τους. Χαρακτηριστικό των συνθηκών οργάνωσης των ένοπλων ομάδων των Ελλήνων είναι τα γεγονότα της Σαντάς. Στις 17 Δεκεμβρίου 1917, σε Γενική τους Συνέλευση οι κάτοικοι αποφασίζουν την ίδρυση αντάρτικων ομάδων για να προστατευθούν από τις επιθέσεις που οργάνωναν κατά καιρούς τουρκικές συμμορίες. Το σύνθημα που κυριάρχησε στη συνέλευση ήταν: «Να ληστέψουμε τους ληστές». Μεγάλη συμμετοχή στις ένοπλες ομάδες έχουν και οι γυναίκες. Η σημαντικότερη αντάρτικη ομάδα της περιόδου ως το 1918, έχει για αρχηγό την καπετάνισσα Πελαγία, η οποία αναλαμβάνει την διοίκηση μετά τον θάνατο του άντρα της. Ένα τραγούδι των Ελλήνων της Πάφρας του Δυτικού Πόντου, που αναφέρεται στη συμμετοχή των γυναικών έχει τους εξής στίχους:

*«Από τις γυναίκες των Παφραλήδων
πήραν τα όπλα οι μισές
για να διώξουν τους Τούρκους.
Σκοτώθηκαν όλες!».*

Σύντομα το κίνημα φουντώνει. Στην ακμή του αριθμεί σε περισσότερους από 18.000 ένοπλους. Μέχρι το τέλος όμως θα χαρακτηρίζεται από την πολυδιάσπαση. Οπως μας πληροφορεί ένας οπλαρχηγός εκείνης της περιόδου, το ποντιακό αντάρτικο στην ακμή του ήταν μοιρασμένο σε 300 ομάδες με ξεχωριστούς καπετάνιους. Οι τουρκικές πηγές μιλούν για 25.000 αντάρτες που έγιναν «ο φόβος και ο τρόμος των τουρκικών χωριών». Οι απόψεις ότι πρέπει να γίνει «Γενική Επανάσταση» των Ελλήνων σε συνδυασμό με την προέλαση των ρωσικών στρατευμάτων με στόχο την δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, αρχίζουν να διατυπώνονται δημόσια. Οι αντάρτες προμηθεύονται τον οπλισμό τους από τις μάχες, το παράνομο δίκτυο που έχουν δημιουργήσει στις ελληνικές κοινότητες της Ρωσίας και την ρωσική βοήθεια.

Ο αγώνας είναι εξαιρετικά σκληρός. Στις 13 Δεκεμβρίου 1916 ο Γερμανός πρεσβευτής Kuhlmann ενημερώνει τον αρχικαγκελάριο Holweg στο Βερολίνο: «Οι πρόξενοι Σαμψούντας (Bergfeld) και Κερασούντας (Schede) αναφέρουν για τις άμεσα απειλούμενες μετατοπίσεις των ελληνικών παραλιακών πληθυσμών... Μέχρι τώρα δολοφονήθηκαν 250 αντάρτες. Αιχμαλώτους δεν κρατούν. Πέντε χωριά πυρπολήθηκαν.»

Σε γράμμα που στέλνουν οι αντάρτες προς την ελληνική κυβέρνηση ζητώντας βοήθεια σε πολεμικό κυρίως υλικό, διαβάζουμε:

«Ενεργώντας κατόπιν εντολής των αρχηγών των αντάρτικων ομάδων της ιδιαιτέρας μας πατρίδας, που αγωνίζονται για την ελευθερία και ανεξαρτησία του Πόντου σε ανεξάρτητη Ελληνική Δημοκρατία, σας γνωρίζουμε τα ακόλουθα: Ως γνωστόν από πενταετίας ήδη επαναστάτησαν τα τέκνα του Πόντου και αγωνίζονται κατά του τουρκισμού με δικούς τους αρχηγούς...»

Τον Οκτώβριο του 1917 ιδρύεται στο Αικατερινοντάρ της νότιας Ρωσίας η «Κεντρική Εθνική Επιτροπή Ποντίων» με στόχο την απελευθέρωση του Πόντου. Τον ίδιο μήνα συναντάται με τον Ελευθέριο Βενιζέλο ο Κ. Κωνσταντινίδης και τον ενημερώνει για τους στόχους του ποντιακού κινήματος. Απευθυνόμενος προς τους Έλληνες του Πόντου, ο Κ. Κωνσταντινίδης πρόεδρος της δυναμικότερης ποντιακής οργάνωσης της Μασσαλίας, διακηρύσσει:

«Συμπολίτες, σε μας έτυχε να ζητήσουμε και να πετύχουμε την εθνική μας ανεξαρτησία. Ας ενωθούμε λοιπόν κάτω από το ιδεώδες της ελευθερίας...»

Το τελειωτικό χτύπημα

Η ήττα της Τουρκίας από τις δυνάμεις της Αντάντ και το τέλος του Α΄

Παγκοσμίου πολέμου έφερε μια προσωρινή ανάπαυλα στο απάνθρωπο σχέδιο των Νεότουρκων. Η νέα τουρκική κυβέρνηση υποχρεώνεται από τις νικήτριες δυνάμεις να δώσει άδειες επιστροφής στους λίγους εξόριστους που είχαν απομείνει.

Οι Πόντιοι πίστευσαν ότι το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου θα έφερνε και οριστικό τέρμα στα δεινά τους, αλλά διαψεύστηκαν.

Οι εκκλήσεις τους για να συμπεριληφθούν στο ελληνικό κράτος δεν εισακούστηκαν από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος θεωρούσε ότι ο Πόντος ήταν πολύ απομακρυσμένος από τις υπόλοιπες ελληνικές περιοχές με αποτέλεσμα να είναι αδύνατη η υπεράσπισή του από τις τουρκικές επιδρομές.

Σε αντάλλαγμα πρότεινε να προχωρήσουν οι Πόντιοι στη δημιουργία μιας ομοσπονδίας με τους Αρμένιους, και πράγματι ο αρχιεπίσκοπος Τραπεζούντας Χρυσάνθος Φιλιππίδης και ο πρόεδρος των Αρμενίων Αλέξανδρος Χατισιάν υπέγραψαν τον Ιανουάριο του 1920 συμφωνία για τη δημιουργία Ποντοαρμενικού κράτους. Ομως τον Νοέμβριο του 1920 ο αρμενικός στρατός ηττήθηκε στο Ερζερούμ από τις δυνάμεις του Κεμάλ με αποτέλεσμα να συνθηκολογήσουν οι Αρμένιοι και να μείνουν οι Πόντιοι μόνοι τους.

Το 1919 αρχίζει νέος διωγμός κατά των Ελλήνων από το κεμαλικό καθεστώς, πολύ πιο άγριος κι απάνθρωπος από τους προηγούμενους. Εκείνος ο διωγμός υπήρξε η χαριστική βολή για τον ποντιακό ελληνισμό.

Στις 19 Μαΐου, με την αποβίβαση του Μουσταφά Κεμάλ στη Σαμψούντα (με την υποστήριξη των Άγγλων), αρχίζει η δεύτερη και σκληρότερη φάση της Ποντιακής Γενοκτονίας.

Σε τηλεγράφημά του στο διοικητή του 15ου σώματος του Ερζερούμ γράφει:

«Η κατάσταση στην Σαμψούντα είναι τόσο ανησυχητική, που μπορεί να έχει θλιβερές συνέπειες. Γι' αυτό είμαι αναγκασμένος να παραμείνω εδώ».

Ο Κεμάλ σύντομα αυτονομείται και αρχίζει τη συγκρότηση ενός εθνικιστικού τουρκικού κινήματος, εκμεταλλευόμενος τα θρησκευτικά συναισθήματα των μουσουλμανικών εθνών. Συνεργαζόμενος με ληστρικές συμμορίες αρχίζει την

συγκρότηση στρατού.

Η τουρκική εθνοσυνέλευση δημιουργεί τον «Κεντρικό Στρατό» με έδρα την Σεβάστεια. Στα καθήκοντα αυτού του στρατού περιλαμβάνονται η εξόντωση των Ελλήνων ανταρτών του Πόντου και η καταστολή της κουρδικής εξέγερσης στο Κοτς-γκρι, ανάμεσα στη Σεβάστεια και στο Ερζινγκιάν. Δύο στρατιές του στρατού του τις ρίχνει στη μάχη για να αντιμετωπίσει τους Πόντιους αντάρτες.

Το κεμαλικό κίνημα χαρακτηρίζεται από ένα φανατικό, επιθετικό και επεκτατικό εθνικισμό. Ο Κεμάλ είναι ο εκφραστής της οθωμανικής γραφειοκρατίας και των στρατοκρατών, οι οποίοι διαφωνούν με την επίλυση του εθνικού προβλήματος με βάση τα δικαιώματα των εθνοτήτων. Τα χαρακτηριστικά του κεμαλικού κινήματος είναι η τυραννία και η εκμετάλλευση. Ο φιλοναζισμός και άλλες αντίστοιχες ιδεολογίες είναι η νομοτέλεια του Κεμαλισμού.

Με τη βοήθεια μελών του Νεοτουρκικού Κομιτάτου συγκροτεί μυστική οργάνωση, τη Mutafai Milliye, κηρύσσει το μίσος εναντίον των Ελλήνων και σχεδιάζει την ολοκλήρωση της εξόντωσης του ποντιακού ελληνισμού.

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει σ' αυτό το σημείο στον Τοπάλ Οσμάν, έναν Τούρκο συμμορίτη ο οποίος ενεργούσε, λεηλατούσε και γενικώς διέπραττε τις θηριωδίες, ασύστολα, με τον μανδύα του στρατιωτικού. Μέχρι το 1919, ο Τοπάλ Οσμάν και οι άνδρες του ήταν υπεύθυνοι για φόνους πολλών χιλιάδων Ελλήνων και για λεηλασίες εκατοντάδων ελληνικών χωριών. Στις 29 Μαΐου 1919, ο Μουσταφά Κεμάλ κάλεσε τον Τοπάλ Οσμάν σε μυστική συνάντηση στην πόλη Χάβζα της Αμισού και ως ο νέος αρχηγός του τουρκικού κράτους, να του δώσει εξουσιοδότηση-νομιμοποίηση, χρήμα και όπλα για να τελειώνει μια για πάντα με τους Ρωμιούς του Πόντου.

Όταν λοιπόν πληροφορήθηκε ο Τοπάλ Οσμάν την επιθυμία του Μουσταφά Κεμάλ να συναντηθεί μαζί του, πήρε τους στενούς του συνεργάτες και πήγε στη Χάβζα. Η πρώτη συνάντηση γνωριμίας του Τοπάλ Οσμάν με τον Μουσταφά Κεμάλ πραγματοποιήθηκε στις 29 Μαΐου 1919 στη Χάβζα.

Η συνομιλία των πρωτεργατών της ποντιακής γενοκτονίας ήταν σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με τον Τούρκο ιστοριογράφο Sener Cemal, η ακόλουθη:

Μουσταφά Κεμάλ: «Βλέπω ότι ήσουν φιλόπατρις από τα νεανικά σου χρόνια. Ακολουθείς ακόμη και τώρα τα ιδανικά που έθεσες από τότε. Πρέπει να παλέψουμε μέχρι να απελευθερωθεί η χώρα και να μη μείνει ούτε ένας εσωτερικός ή εξωτερικός εχθρός. Θα υπερασπιστείς τα χωριά και τις πόλεις της Μαύρης

Θάλασσας. Η συμμορία σου από μια ανοργάνωτη και ανεκπαίδευτη δύναμη θα γίνει ένα τάγμα. Διοικητής του τάγματος αυτού θα είσαι εσύ. Θα σου δώσουμε νέους και θρασείς αξιωματικούς... Με την πάροδο του χρόνου και μόλις θα έχουμε ενδείξεις ότι παρανομούν θα τους καθαρίσουμε όλους».

Τοπάλ Οσμάν: «Μην ανησυχείτε καθόλου Πασά μου! Θα προσφέρω τέτοιο «θυμίαμα» στους Ρωμιούς του Πόντου, που θα πνιγούν σαν τις σφήκες στις σπηλιές».

Έκτοτε ο Τοπάλ Οσμάν άρχισε μεθοδικά να ξεκαθαρίζει το τοπίο, θεωρείται ότι αυτός και το σύνταγμα του είναι υπεύθυνοι για τις περισσότερες σφαγές στην περιοχή του κεντρικού και του δυτικού Πόντου, με ιθύνοντα νου, για τη δεύτερη φάση της εγκληματικής του δράσης, τον Μουσταφά Κεμάλ.

Οι Πόντιοι αντάρτες ζητούν ενίσχυση από την ελληνική κυβέρνηση. Οι εκκλήσεις τους όμως για στρατιωτική βοήθεια μένουν αναπάντητες από την ελληνική κυβέρνηση. Σε επιστολή που στέλνουν τον Αύγουστο του 1919 αναφέρουν τα εξής: «Ενεργώντας κατόπιν εντολής των αρχηγών των αντάρτικων ομάδων της ιδιαιτέρας μας πατρίδας που αγωνίζονται για την ελευθερία και την ανεξαρτησία του Πόντου σε ανεξάρτητη Ελληνική Δημοκρατία, σας γνωρίζουμε τα ακόλουθα: Ως γνωστόν από πενταετίας ήδη επαναστάτησαν τα τέκνα του Πόντου και αγωνίζονται κατά του τουρκισμού με δικούς τους αρχηγούς... Επιβάλλεται η ανάγκη προμήθειας σ' αυτούς ενδυμάτων και σκεπασμάτων... Εκτός αυτού υπάρχει μεγάλη ανάγκη αποστολής φαρμάκων, επιδέσμων κ.λπ. χρειωδών για τους τραυματίες. Έχουμε επίσης μεγάλη ανάγκη όπλων, πολυβόλων και μυδραλιοβόλων με όλα τους τα εξαρτήματα. Γι αυτό δηλώνουμε ότι θέλουμε να στείλουμε με δικές μας δαπάνες εδώ δύο άνδρες για εξάσκηση...».

Δυστυχώς το ελληνικό κράτος δεν μπορεί να κατανοήσει την δυναμική που έχει ο ποντιακός αγώνας. Καμιά βοήθεια δεν αποστέλλεται στους Έλληνες αντάρτες του Πόντου την στιγμή που ο Κεμάλ Πασάς στέλνει κατά των Ποντίων ανταρτών την 3η στρατιά του τουρκικού στρατού. Στον Πειραιά φορτώνεται ένα πλοίο με όπλα και πυρομαχικά για να αποσταλεί στην Αμισσό, το οποίο όμως δεν ξεκινά ποτέ.

Οι αντάρτες βρίσκονται σε κατάσταση απόγνωσης. Καμιά βοήθεια δεν φτάνει σε αυτούς πλέον. Οι Σοβιετικοί έχουν αποκόψει τους δρόμους εφοδιασμού από τις ελληνικές κοινότητες της Ρωσίας, ενώ η ελληνική κυβέρνηση δεν απαντά στις αγωνιώδεις εκκλήσεις της. Ενα πλοίο που φορτώνεται στον Πειραιά με όπλα και πυρομαχικά για αυτούς δεν ξεκινά ποτέ. Ανεξάρτητα από την αδυναμία και την

πολυδιάσπασή τους, οι Πόντιοι αντάρτες φέρνουν σε δύσκολη θέση τον τουρκικό στρατό. Παρ' όλο που με τον αριθμό τους αντιστοιχούσαν σε μια μεραρχία, κατόρθωσαν να αντιμετωπίσουν πολλαπλάσιο τουρκικό στρατό.

Μέσα σε λίγα χρόνια ο Κεμάλ εξόντωσε τον ελληνισμό του Πόντου και της Ιωνίας. Τα θύματα της γενοκτονίας θα ήταν πολύ περισσότερα, αν δεν υπήρχε το ποντιακό αντάρτικο.

Με την επικράτηση του Κεμάλ, οι διωγμοί συνεχίζονται με μεγαλύτερη ένταση. Στήνονται στις πόλεις του Πόντου τα διαβόητα έκτακτα δικαστήρια ανεξαρτησίας, που καταδικάζουν και εκτελούν την ηγεσία του ποντιακού ελληνισμού. Υπολογίζεται ότι συνολικά λόγω αυτών των μέτρων έχασαν τη ζωή τους 350.000 Πόντιοι.

Η δικαστική διαδικασία ήταν κωμικοτραγικά συνοπτική. Μετά την τυπική απολογία, ανακοίνωναν στους προγραφέντες την απόφαση του δικαστηρίου που ήταν ο θάνατος στην αγχόνη. Σπάνια καταδίκάζαν κάποιους υπόδικους σε πέντε, δέκα ή δεκαπέντε χρόνια κάθειρξη, για να κρατήσουν τους τύπους της, δήθεν, δικαστικής νομιμότητας. Η συκοφαντία, το ψέμα, η υποκρισία και η σκηνοθεσία οργίαζαν κυριολεκτικά.

Ο Μουσταφά Κεμάλ με τη λειτουργία των δικαστηρίων ανεξαρτησίας επεδίωξε διπλό σκοπό.

1ον) Να παρουσιάσει ως απόλυτα νόμιμο το έργο της καταστροφής του μικρασιατικού ελληνισμού.

2ον) Να θανατώσει, από την άλλη, τις ελληνικές κοινότητες των πιο ανθηρών πόλεων εξολοθρεύοντας τους επιφανείς με πολύ μεγαλύτερη σιγουριά απ' ό,τι με την εξορία, όπου θα μπορούσαν πιθανόν να σωθούν. Αυτό το τελευταίο αποτέλεσμα εξάλλου επιτεύχθηκε, γιατί εκατοντάδες απ' αυτούς τους επιφανείς κρεμάστηκαν ή τουφεκίστηκαν κυρίως στην Αμάσεια, όπου οι φυλακές ξεχείλισαν από διακεκριμένες προσωπικότητες των επιστημών και του εμπορίου, προερχόμενες απ' όλα τα μέρη της περιοχής του Πόντου.

Έκτοτε και μέχρι τον Αύγουστο του 1922 ο

Κεμάλ, έχοντας εκκαθαρίσει τα δευτερεύοντα μέτωπα στη Μικρά Ασία, προχώρησε ανενόχλητος στη σταδιακή εξόντωση του Ποντιακού Ελληνισμού. Οι πόλεις και τα χωριά κάηκαν, οι χωρικοί σφάχτηκαν, ατιμάστηκαν, εξορίστηκαν ή έφευγαν ομαδικά στα δάση και στα βουνά. Οσοι άνδρες συλλαμβάνονταν προωθούνταν στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας.

Τον Οκτώβριο του 1922 με μεσολάβηση των συμμαχικών δυνάμεων η ελληνική κυβέρνηση και ο Κεμάλ συμφώνησαν να μεταφερθούν οι Έλληνες του Πόντου με τουρκικά καράβια στην Κωνσταντινούπολη και από εκεί με ελληνικά στην Ελλάδα. Υπεύθυνος για την ομαλή μετακίνηση των προσφύγων ορίστηκε ο Αλέξανδρος Πάλλης.

Το πρώτο καράβι με πρόσφυγες ξεκίνησε από τη Σαμψούντα τον Νοέμβριο του 1922 για την Ελλάδα μέσω Κωνσταντινούπολης. Το προσφυγικό ρεύμα θα συνεχιστεί και σε όλη τη διάρκεια του 1923. Το 1924 οι χριστιανικοί πληθυσμοί του Πόντου περιελήφθηκαν στη ελληνοτουρκική σύμβαση για την ανταλλαγή των πληθυσμών. Όσοι άνδρες επέζησαν από εκείνους που είχαν συλληφθεί τα προηγούμενα χρόνια και υπηρετούσαν στα τάγματα εργασίας (αμελέ ταμπουρού), πέρασαν στην Ελλάδα είτε μέσω Σαμψούντας, είτε μέσω Συρίας.

Η Γενοκτονία και ο Ξεριζωμός των Ελλήνων, από μια περιοχή στην οποία ο Ελληνισμός είχε συνεχή και λαμπρή παρουσία 2.800 ετών, ολοκληρώθηκε λοιπόν το 1924, όταν αποχώρησε και ο τελευταίος Έλληνας του Πόντου, με βάση τις συμφωνίες Ανταλλαγής των Πληθυσμών, του 1923. Να σημειωθεί ότι ο Έλληνας πρόξενος, όταν έγραφε την τελευταία σελίδα του Προξενείου της Τραπεζούντας έγραφε ότι «αφήνουμε πίσω μας εκατό χιλιάδες εξισλαμισμένους Έλληνες».

Η προσφυγιά

Δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία για το ποσοστό των Ποντίων στο 1.220.000 πρόσφυγες που δέχθηκε η Ελλάδα στη δεκαετία του 1920. Τα ποντιακά σωματεία υπολογίζουν ότι περίπου 400.000 Πόντιοι εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα, κυρίως στους νομούς Δράμας, Κιλκίς, Καβάλας, Ξάνθης, Κοζάνης, Πρέβεζας και στα αστικά κέντρα Αθήνα, Πειραιά και Θεσσαλονίκη, εντασσόμενοι στην ελληνική κοινωνία.

Η άφιξη των Ποντίων στις Νέες Πατρίδες ήταν η απαρχή μιας δύσκολης, αλλά και συνάμα δημιουργικής πορείας για τον ποντιακό ελληνισμό. Στην Ελλάδα η μοίρα των Ποντίων συνδέθηκε άρρηκτα με τη μοίρα των υπολοίπων προσφύγων.

Τα πρώτα χρόνια της ζωής στη νέα πατρίδα δεν ήταν σίγουρα και τα πιο

ευχάριστα. Το έργο της προσφυγικής αποκατάστασης ήταν τεράστιο και η ελληνική κυβέρνηση αδυνατούσε να το αντιμετωπίσει από μόνη της. Για το λόγο αυτό προσέφυγε στη βοήθεια της διεθνούς κοινότητας. Πραγματικά διάφορες φιλανθρωπικές οργανώσεις, κυρίως αγγλικές και αμερικάνικες, όπως η American Bible Society, η Save the Children Fund και η All British Appeal προσέφεραν σημαντικά στην ανακούφιση των προσφύγων. Παράλληλα, η Ελλάδα προχώρησε στη σύναψη δανείων με ξένες τράπεζες, για να εγκαταστήσει παραγωγικά τους πρόσφυγες.

Την όλη διαχείριση των χρημάτων, καθώς και την πρόοδο του εποικιστικού έργου, ανέλαβε μια διεθνής επιτροπή που συστάθηκε υπό την κηδεμονία της Κ.Τ.Ε., η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων, γνωστότερη ως Ε.Α.Π. Πρώτος πρόεδρος της Ε.Α.Π. διορίσθηκε ο Αμερικανός Henry Morgentau, πρεσβευτής λίγο αργότερα στην Αθήνα.

Η εγκατάσταση των προσφύγων προχώρησε προς δύο βασικές κατευθύνσεις, α) την αγροτική και β) την αστική εγκατάσταση. Η αγροτική εγκατάσταση αποδείχθηκε σαφώς πιο εύκολη από την αστική, γιατί η διαθέσιμη γη που υπήρχε ήταν αρκετή, ιδίως στη Μακεδονία και τη Θράκη. Η Ε.Α.Π. αναλάμβανε να χορηγήσει στους αγρότες-πρόσφυγες σπίτια, συνήθως αντιστοιχούσε 1 σπίτι σε κάθε 2 ή 3 οικογένειες. Επίσης, τους προμήθευε και με τον απαραίτητο εξοπλισμό, για να μπορέσουν να καλλιεργήσουν τη γη. Η αγροτική εγκατάσταση των προσφύγων προχώρησε με γοργούς ρυθμούς και το 1930 είχε σχεδόν ολοκληρωθεί. Αντίθετα, η αστική εγκατάσταση συναντούσε μεγαλύτερες δυσχέρειες, κι αυτό γιατί οι πρόσφυγες έπρεπε όχι μόνο να εγκατασταθούν στις πόλεις, αλλά παράλληλα να έχουν τη δυνατότητα να βρουν δουλειά. Άλλωστε, οι αστοί αποτελούσαν το 42% μεταξύ των προσφύγων, ενώ την ίδια εποχή ο συνολικός αστικός πληθυσμός της χώρας δεν ξεπερνούσε το 23%. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθούν γύρω από τις μεγάλες πόλεις προσφυγικοί συνοικισμοί από χαμόσπιτα, όπου οι συνθήκες διαβίωσης ήταν κυριολεκτικά άθλιες. Η αστική αποκατάσταση των προσφύγων προχώρησε τελικά με πολύ αργούς ρυθμούς και ουσιαστικά παρέμεινε ανολοκλήρωτη. Μάλιστα, μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1970, υπολογίζεται πως υπήρχαν περίπου 3.000 πρόσφυγες που ήταν ακόμη άστεγοι.

Παρά τα προβλήματα που αναφύονταν, όμως, η εγκατάσταση των προσφύγων στη μητροπολιτική Ελλάδα κρίνεται τελικά ικανοποιητική. Η μαζική άφιξη χιλιάδων προσφύγων προκάλεσε ισχυρό σοκ σε μια κοινωνία με απαρχαιωμένους θεσμούς

και σε μια ουσιαστικά καθυστερημένη οικονομία. Οι θετικές αλλαγές της άφιξης των προσφύγων εντοπίζονται σε διάφορες πτυχές του οικονομικού και κοινωνικού βίου. Ας τις εξετάσουμε λοιπόν ξεχωριστά.

α) Στον εθνολογικό τομέα. Το 1913 οι μειονότητες στην Ελλάδα αποτελούσαν περίπου το 13% του συνολικού πληθυσμού. Λίγο αργότερα, μάλιστα, το 1920, το ποσοστό αυτό πλησίασε το 20%. Αυτό σημαίνει πως το 1920 ο ένας στους πέντε κατοίκους της χώρας δεν ήταν Έλληνας. Μάλιστα στη Μακεδονία, το 1920, το ποσοστό του ελληνικού πληθυσμού κυμαίνονταν γύρω στο 45%. Όμως, η μαζική εγκατάσταση προσφύγων, κυρίως στη Μακεδονία και τη Θράκη, σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη αποχώρηση 300.000 περίπου Μουσουλμάνων και 60.000 περίπου Βούλγαρων, ανέτρεψε δραματικά τα πληθυσμιακά δεδομένα. Έτσι, το 1926, το ποσοστό του ελληνικού πληθυσμού της Μακεδονίας έφτασε το 88,8% , ενώ το 1928 οι Έλληνες αποτελούσαν το 93,8% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Αυτό σημαίνει πως στα τέλη της δεκαετίας του 1920 η Ελλάδα ήταν το κράτος με τη μεγαλύτερη εθνική ομοιογένεια στη Βαλκανική και ένα από τα πλέον ομοιογενή κράτη στην Ευρώπη. Η άποψη μάλιστα αυτή πιστοποιείται και από τα πλέον επίσημα χείλη, τους προέδρους της Ε.Α.Π., Morgentau, Eddy και Howland.

β) Στον οικονομικό τομέα. Κι εδώ η προσφορά των προσφύγων ήταν τεράστια. Στα τέλη του 1922 η οικονομία της χώρας είχε σχεδόν αποσυντεθεί και η παραγωγή είχε πέσει πολύ χαμηλά. Όμως, οι πρόσφυγες ανέτρεψαν πλήρως την κατάσταση. Οι ανάγκες της εγκατάστασής τους οδήγησαν στην απαλλοτρίωση των τσιφλικιών και των μεγάλων κτημάτων που μέχρι τότε αποτελούσαν την κύρια μορφή ιδιοκτησίας γης. Ακόμη, εισήχθησαν νέες καλλιέργειες και εφαρμόστηκαν νέες τεχνικές. Πιο συγκεκριμένα, μέχρι το 1922 η σταφίδα αποτελούσε την κύρια καλλιέργεια, λόγω, όμως, των συνεχών σταφιδικών κρίσεων αντικαταστάθηκε από τον καπνό ο οποίος κάλυψε το 70% περίπου των ελληνικών εξαγωγών. Η καλλιέργεια του καπνού γινόταν μάλιστα κατά τα 2/3 από πρόσφυγες. Το αποτέλεσμα ήταν ότι δέκα χρόνια μετά την άφιξη των προσφύγων η καλλιεργήσιμη γη είχε αυξηθεί κατά 55% και το αγροτικό εισόδημα είχε διπλασιασθεί. Αλλά και στον τομέα της βιοτεχνίας και της βιομηχανίας η προσφορά των προσφύγων ήταν ευεργετική. Αναπτύχθηκαν νέοι κλάδοι, όπως η μεταξουργία, η κεραμική, η χαλκουργία, η ταπητουργία, η αργυροχοΐα και η βυρσοδεψία. Στο διάστημα 1923-1930 περισσότερες από 900 βιομηχανίες ιδρύθηκαν. Επίσης, στο ίδιο διάστημα, οι εμπορικές συναλλαγές της χώρας με το εξωτερικό σχεδόν διπλασιάστηκαν.

γ) Στον πνευματικό τομέα. Κι εδώ η συμβολή των προσφύγων υπήρξε τεράστια. Επιστήμονες, διανοούμενοι και διάφοροι άλλοι πνευματικοί άνθρωποι από τη Μ.Ασία λάμπρυναν με την παρουσία τους τον χώρο των ελληνικών γραμμάτων. Αναφέρονται ενδεικτικά ορισμένα ονόματα:

Ο αξέχαστος αρχαιολόγος Μανώλης Ανδρόνικος, ο ιστορικός Παύλος Καρολίδης, ο φιλόλογος Ιωάννης Συκουτρής, ο Δημήτρης Γληνός, ο Γιώργος Σεφέρης, ο Ηλίας Βενέζης, ο Φώτης Κόντογλου, η Διδώ Σωτηρίου, η Μαρία Ιορδανίδου, ο Μενέλαος Λουντέμης, ο Δημήτρης Ψαθάς, ο Κάρολος Κουν, ο Πάνος Κατσέλης, ο Μανώλης Καλομοίρης.

Όσον αφορά, ειδικότερα, στην πνευματική συνεισφορά των Ποντίων είναι σημαντικό ότι το 1927 ιδρύθηκε η Επιτροπή Ποντιακών Μελετών από ομάδα Ποντίων με επικεφαλής τον μητροπολίτη Τραπεζούντας και μετέπειτα αρχιεπίσκοπο Αθηνών Χρύσανθο. Επίσης, κυκλοφόρησαν τα εξής περιοδικά: Ποντιακά Φύλλα, Χρονικά του Πόντου, Ποντιακό Θέατρο, Ποντιακή Εστία, Φίλοι της Ποντιακής Μουσικής και φυσικά το περιοδικό Αρχαίον Πόντου.

Οι Τούρκοι ως σήμερα δεν αναγνωρίζουν τα γενοκτονικά εγκλήματα που διέπραξαν οι Νεότουρκοι και οι Κεμαλικοί. Υπάρχουν όμως ορισμένα έγγραφα που τους διαψεύδουν. Στις 9 Νοεμβρίου 1920 ο διοικητής της περιφέρειας Δζανήκ Εδχέμ απέστειλε στην Αμισό κρυπτογραφικό τηλεγράφημα του Υπουργείου Εσωτερικών σε μέλη του κεμαλικού κινήματος, το οποίο διέτασσε την απέλαση των ελληνοϋπηκόων συμπεριλαμβανομένων και των γυναικοπαίδων εκτός των συνόρων του κράτους και την κατάσχεση ολόκληρης της περιουσίας τους.

Μετά την ολοκλήρωση του εκτοπισμού ο υπουργός Εσωτερικών Αχμέτ Φετχί μπέης δήλωσε μ' έναν κυνισμό γνήσια τουρκικό ενώπιον της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης ότι «η ηρεμία βασιλεύει τώρα στην Αμάσεια και σε όλη τη γύρω περιοχή».

Είναι πολύ σημαντικό το γεγονός ότι τα εγκλήματα των Κεμαλικών του 1921 παραδέχτηκαν ορισμένα μέλη της ανώτατης

οθωμανικής κοινωνίας, τα οποία είχαν άμεση σχέση με το ζήτημα αυτό. Η σημαντικότερη πολυσέλιδη αναλυτική έκθεση καταγγελία (παρατίθεται παρακάτω στις μαρτυρίες) είναι του Δζεμάλ Νουζχέτ, νομικού συμβούλου του φρουραρχείου της Κωνσταντινούπολης και προέδρου της Εξεταστικής Επιτροπής. Ήταν ο πιο κατάλληλος και ειδικός στα θέματα των ελληνοτουρκικών σχέσεων, αφού ήταν ο τελικός αποδέκτης όλων των εκθέσεων, των αναφορών, των επίσημων και ιδιωτικών επιστολών και καταγγελιών και από τις δυο αντιμαχόμενες πλευρές. Παράλληλα ήταν και ο αποδέκτης όλων των μυστικών πληροφοριών της κεμαλικής κυβέρνησης.

Στις αρχές του 2008, βρέθηκε στο χωριό Γιαζισιλάρ, στην περιοχή της Σαμψούντας, ομαδικός τάφος που πιθανολογείται ότι ανήκει σε Πόντιους που εξολοθρεύτηκαν κατά την διάρκεια της γενοκτονίας. Τα οστά βρέθηκαν τυχαία κατά τη διάρκεια εργασιών στο σχολείο του χωριού, ενώ σύμφωνα με τουρκικό πρακτορείο ειδήσεων οι εργάτες πέταξαν τα οστά στο ποτάμι της περιοχής. Ο κάτοικος του χωριού όπου βρέθηκε ο ομαδικός τάφος, υποστηρίζει ότι υπάρχουν και ερείπια από τέσσερις Ελληνικές εκκλησίες. Μία απ' αυτές βρισκόταν εκεί, που σήμερα έχει κατασκευαστεί το σχολείο. Οι ιστορικοί δεν απέκλεισαν το ενδεχόμενο, στο σημείο να βρισκόταν και χριστιανικό νεκροταφείο.

Μαρτυρίες

Οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν για τη γενοκτονία των Ελλήνων στον μικρασιατικό Πόντο φαίνεται από το παρακάτω κείμενο της Κεντρικής Ένωσης Ποντίων Ελλήνων εκείνης της περιόδου στο οποίο αναφέρονται οι τρόποι εξόντωσης:

«Οι Τούρκοι εκτόπιζαν και εξώριζαν τους Ελληνες μέσα στην βαρύτερη κακοκαιρία, χωρίς να τους επιτρέψουν να παραλάβουν ούτε τρόφιμα, ούτε στρώματα. Τα κυβερνητικά όργανα που συνόδευαν τους εκτοπιζόμενους δεν επέτρεπαν στα θύματά τους να σταθμεύουν σε κατοικημένα μέρη, αλλά μόνο σε μέρη έρημα και εκτεθειμένα στις χειμερινές συνθήκες. Ο σκοπός ήταν διπλός: πρώτα να μην μπορούν να στεγασθούν και έπειτα να μην μπορούν να αγοράσουν τρόφιμα. Δεν επέτρεπαν για κανένα λόγο να δώσουν βοήθεια στους γέρους γονείς ή στα ανήλικα παιδιά και στους αρρώστους, οι οποίοι εγκαταλείπονταν στα φαράγγια και στα δάση και πέθαιναν από την πείνα ή αποτελειώνονταν από την λόγχη των Τούρκων.

Σε διάφορα μέρη της χώρας ιδρύθηκαν λουτρώνες δήθεν για στρατιωτικούς λόγους. Τα κυβερνητικά και αστυνομικά όργανα που οδηγούσαν τους μετατοπιζόμενους εξανάγκαζαν τους δυστυχείς για λόγους δήθεν υγιεινής να λουστούν. Έβαζαν κατά εκατοντάδες άνδρες, γυναίκες και παιδιά στα λουτρά, γυμνούς με θερμοκρασία 40 βαθμών. Τα ενδύματα των δυστυχών ελεηλατώντο.

Όταν έβγαιναν από το λουτρό, τους εξανάγκαζαν να παρατάσσονται στο χιόνι και με θερμοκρασία κάτω του μηδενός και να περιμένουν επίσκεψη του αστυνόμου για καταμέτρηση, ο οποίος ποτέ δεν ερχόταν πριν από μία ώρα. Έπειτα άλλη μία ώρα περίμεναν το γιατρό για ιατρική επιθεώρηση. Κατά την επιθεώρηση χαρακτηρίζονταν άρρωστοι οι νεώτεροι και υγιέστεροι, οι οποίοι θανατώνονταν κατά την αποστολή στο νοσοκομείο.»

Λάμπος Μαυρίδης, από το Τεπέκιοϊ της Πουλαντζάκης

«Από τους 700 που βγήκαμε εξορία από το χωριό μας το 1916 γυρίσαμε 232 άτομα...

...Κανένα χρόνο μετά το γυρισμό μας από την εξορία (1916), κακήν κακώς, ζήσαμε. Ύστερα ο Τοπάλ Οσμάν ήρθε χαράματα και περικύκλωσε το χωριό με τους τσέτες του. Μάζεψαν τον κόσμο, έναν-έναν τους χωριανούς και τους έβαλαν σ' ένα σπίτι, σιμά στην εκκλησία: Άντρες, παιδιά, γυναίκες, γέρους, μωρά. Έδωσαν φωτιά το σπίτι και τους έκαψαν ζωντανούς!

Προτού να τους κάψουν διάλεξαν 4-5 νέες γυναίκες και τις κράτησαν για τον εαυτό τους. Μετά έχυσαν 10 τενεκέδες πετρέλαιο μέσα και ολόγυρα στο σπίτι και κατόπιν έρριξαν μια χειροβομβίδα. Άναψε φωτιά! Το σπίτι ήταν του Κοντού του Κώτα. Δέκα-είκοσι λεφτά κράτησε το κακό. Φώναζαν. Οι φωνές των γυναικών «σον ουρανόν έβγαιναν» (οι φωνές των γυναικών ανέβαιναν στον ουρανό). Τινάχτηκε το σπίτι μες στις φλόγες κι όλους τους πλάκωσε μέσα!

Ένα κορίτσι απ' το παράθυρο πήδηξε και έφυγε απ' τη φωτιά. Έριξαν σφαίρες οι τσέτες αλλά ήταν κατήφορος και γλίτωσε. Μια σφαίρα την πήρε ξυστά στο κεφάλι. Ρούδα τη λέγανε. Ήρθε κοντά σε μας που ξεφύγαμε απ' το πρωί. Τη ρώτησα για την γυναίκα μου και τα παιδιά μου. Μου είπε: «Τη γυναίκα σου την είδα, τα παιδιά σου δεν τα είδα».

Οι πέντες γυναίκες που διάλεξαν για να τις πάρουν οι Τούρκοι να τις βιάσουν, το κατάλαβαν και σαν έβλεπαν τη φωτιά και τις φωνές, πήδησαν μέσα στο σπίτι λέγοντας:

- «Είη το όνομα του Κυρίου!...».

Πήδησαν στη φωτιά και κάηκαν. Πέθαναν μαζί με τις άλλες.

Αυτό όλο κράτησε μισή ώρα. Μετά μισή ώρα οι τσέτες έφυγαν και πήγαν στ' άλλα χωριά. Και σε κάθε χωριό μισή ώρα στέκονταν, έκαιγαν έκαιγαν και συνέχεια έφευγαν. Δεκαεφτά (17) χωριά έκαψαν στη συνέχεια. Τα Γούζερε, Κόλτιζι, Τεπέκιοϊ, Τεμιρτζίκιοϊ, Γιόμα, Κινέη... Δεν έκαιγαν τα σπίτια των χωριών. Μόνο ένα σπίτι έκαιγαν μαζί με τους ανθρώπους».

Σάββας Κανταρτζής- Η καταστροφή του χωριού Μπεϊαλάν, της περιφέρειας Κοτυώρων από τους τσέτες του Τοπάλ Οσμάν.

«Τα χαράματα, στις 16 Φεβρουαρίου 1922, ημέρα Τετάρτη, μια εφιαλτική είδηση, ότι οι τσέτες του Τοπάλ Οσμάν έρχονται στο χωριό, έκανε τους κατοίκους να τρομάξουν και ν' αναστατωθούν. Οι άντρες, όσοι βρίσκονταν τη νύχτα στο χωριό, βιάστηκαν να φύγουν στο δάσος... Άλλοι άντρες που είχαν κρυψώνες σε σπίτια σε σπίτια και σε σταύλους, τρύπωσαν σ' αυτές και καμουφλαρίστηκαν έτσι που να μην τους υποπτευθεί κανείς. Τα γυναικόπαιδα και οι γέροι κλείστηκαν στα σπίτια και περίμεναν με καρδιοχτύπι να δούν τι θα γίνει... Δεν πέρασαν παρά λίγα λεπτά κι' οι τσέτες , περισσότεροι από 150 έμπαιναν στο χωριό κραυγάζοντας και πυροβολώντας. Τους ακολουθούσαν τούρκοι χωρικοί από τα γειτονικά χωριά. Αυτούς τους είχαν μύσει στο εγκληματικό σχέδιο τους και τους κάλεσαν για πλιάτσικο.

Μόλις μπήκαν οι συμμορίτες στο χωριό, η ατμόσφαιρα ηλεκτρίστηκε και ο ορίζοντας πήρε τη μορφή θύελλας που ξεσπασε άγρια. Με κραυγές και βρισιές, βροντώντας με τους υποκοπάνους τις πόρτες και τα παράθυρα, καλούσαν όλους να βγουν έξω από τα σπίτια και να μαζευτούν στην πλατεία- αλλοιώς απειλούσαν, θα δώσουν φωτιά στα σπίτια και θα τους κάψουν.

Σε λίγο, όλα τα γυναικόπαιδα και οι γέροι, βρίσκονταν τρέμοντας και κλαίγοντας στους δρόμους. Οι συμμορίτες με κραυγές και απειλές υποπτεύθηκαν, από την πρώτη στιγμή, το μεγάλο κακό που περίμενε όλους και δοκίμασαν να φύγουν έξω από το χωριό. Οι τσέτες, πρόβλεψαν ένα τέτοιο ενδεχόμενο και είχαν πιάσει από πριν τα μπογάζια, απ' όπου μπορούσε να φύγει κανείς. Έτσι, μόλις έφτασαν, τρέχοντας, οι κοπέλλες στα μπογάζια, δέχτηκαν, από τσέτες που παραμόνευαν, πυροβολισμούς στο ψαχνό. Μερικές έμειναν στον τόπο σκοτωμένες, ενώ οι άλλες τραυματίστηκαν και γύρισαν πίσω.

Οι φόννοι αυτοί αποκάλυψαν για καλά τους εγκληματικούς σκοπούς των συμμοριτών κι' έγιναν το σύνθημα να ξεσπάσει, το τρομοκρατημένο πλήθος των γυναικόπεδων, που είχε ριχτεί στους δρόμους σε ένα βουβό κι' ασυγκράτητο

κλάμα και σε σπαραξικάρδιες κραυγές απελπισίας. Τίποτα απ' όλα αυτά δεν στάθηκε ικανό να μαλάξει την σκληρότητα του τεράτων, που είχε διαλέξει ο Τοπάλ Οσμάν για την «πατριωτική» του εκστρατεία. Σκληροί σαν ύαινες, που διψούν για αίμα, και διεστραμμένοι σαδιστές, που γλεντούν με τον πόνο και τα βασανιστήρια των θυμάτων τους, χίμηξαν μανιασμένοι στα γυναικόπαιδα και τους γέρους, κραυγάζοντας, βρίζοντας, χτυπώντας, κλωτσώντας και σπρώχνοντάς τους να μαζευτούν στην πλατεία.

Η πυρπόληση

Οι μητέρες αναμαλλιασμένες, κατάχλωμες από το τσουχτερό κρύο και το φόβο, με τα βρέφη στην αγκαλιά και τα νήπια μπερδεμένα στα πόδια τους. Οι κοπέλλες άλλες με τους γέρους γονείς κι' άλλες με γριές ή άρρωστους αγκαλιασμένες, περιμαζεύτηκαν με τον χτηνώδη αυτόν τρόπο, στην πλατεία σαν πρόβατα για τη σφαγή, μέσα σε ένα πανδαιμόνιο από σπαραχτικές κραυγές και θρήνους και κοπετούς. Η πρώτη φάση της απερίγραπτης τραγωδίας του Μπεϊαλάν έκλεισε, έτσι, θριαμβευτικά για τους θλιβερούς ήρωες του νεοτουρκικού εγκλήματος γενοκτονίας.

Όταν πια όλα τα γυναικόπαιδα κ' οι γέροι μαζεύτηκαν στην πλατεία, οι τσέτες έβαλαν μπρός την δεύτερη φάση της σατανικής τους επιχείρησης. Διάταξαν να περάσουν όλοι στα δίπατα σπίτια, που βρίσκονταν στην πλατεία και τα είχαν διαλέξει για να ολοκληρώσουν τον εγκληματικό τους σκοπό. Η απροθυμία, που έδειξε το τραγικό αυτό κοπάδι των μελλοθανάτων να υπακούσει στην διαταγή, γιατί ήταν πια ολοφάνερο ότι όλους τους περίμενε ο θάνατος, εξαγρίωσε τους συμμορίτες που βιάζονταν να τελειώσουν γρήγορα την μακάβρια επιχείρηση. Και τότε, σαν λυσασμένα θεριά, ρίχτηκαν στις γυναίκες, τα μωρά και τους γέρους, και με γροθιές, με κοντακιές και κλωτσιές έχωσαν και στρίμωξαν στα δύο σπίτια τα αθώα και άκακα αυτά πλάσματα, που ο αριθμός τους πλησίαζε τις τρεις εκατοντάδες.

Κι' όταν, έτσι, ήταν σίγουροι πως δεν έμεινε έξω κανένας, σφάλισαν τις πόρτες, ενώ ο άγριος αλαλαγμός από τα παράθυρα, οι σπαραξικάρδιες κραυγές, το απελπισμένο κλάμα κι' οι βοερές ικεσίες για έλεος και βοήθεια, σχημάτιζαν μια άγριας τραγικότητας μουσική συναυλία, που ξέσκιζε τον ουρανό κι' αντιβούιζε στα γύρω βουνά και δάση...

Και τώρα δεν έμενε παρά η τρίτη και τελική φάση της πατριωτικής... επιχείρησης των θλιβερών ηρώων-συμμοριτών του Τοπάλ Οσμάν. Δεν χρειάστηκαν παρά μια

αγκαλιά ξερά χόρτα και μερικά σπασμένα πέταυρα (χαρτόματα) ν' ανάψει η φωτιά. Και σε λίγο τα δύο σπίτια, έγιναν πυροτέχνημα και ζώστηκαν, από μέσα κι' απ' έξω, από πύρινες γλώσσες και μαυροκόκκινο καπνό. Το τί ακολούθησε την ώρα εκείνη δεν περιγράφεται.

Οι μητέρες ξετρελλαμένες, έσφιγγαν, αλαλάζοντας και τσιρίζοντας με όλη τη δύναμη της ψυχής τους, στην αγκαλιά τα μωρά τους, που έκλαιγαν και κραύγαζαν «μάννα, μανίτσα!». Οι κοπέλες και οι άλλες γυναίκες με τους γέρους γονείς, τα παιδιά και τους αρρώστους, κραύγαζαν και αρπάζονταν μεταξύ τους σαν να ήθελαν να πάρουν και να δώσουν κουράγιο και βοήθεια, καθώς έπαιρναν φωτιά τα μαλλιά και τα ρούχα τους κι' άρχισαν να γλύφουν το κορμί οι φλόγες. Κραυγές, που ξέσκιζαν το λαρύγγι και τ' αυτιά, φωνές μανιακές και κλάματα βροντερά, άγρια ουρλιαχτά ανθρώπων, που έχασαν από τρόμο και πόνο τα μυαλά τους, χτυπήματα στα στήθη, στον πυρακτωμένο αέρα και στους τοίχους - χαλασμός κόσμου, ένα ζωντανό κομμάτι από την κόλαση στη γη! Αυτή την εφιαλτική εικόνα παρίσταναν, τα πρώτα λεπτά, τα δύο σπίτια που τα είχαν αγκαλιάσει οι φλόγες.

Μερικές γυναίκες και κοπέλες στον πόνο, την φρίκη και την απελπισία τους, δοκίμασαν να ριχτούν από τα παράθυρα, προτιμώντας να σκοτωθούν πέφτοντας κάτω ή με σφαίρες από όπλο, παρά να υποστούν τον φριχτό θάνατο στην φωτιά. Οι τσέτες που απολάμβαναν με κέφι και χαχανητά το μακάβριο θέαμα, έκαναν το χατήρι τους - πυροβόλησαν και τις σκότωσαν.

Δεν κράτησε πολλά λεπτά, αυτή η σπαραξικάρδια οχλοβοή, από τους αλαλαγμούς, τις άγριες κραυγές, τα τσουχτερά ξεφωνητά και το ξέφρενο κλάμα. Στην αρχή ο τόνος της οχλοβοής ανέβηκε ψηλά, ως που μπορούν να φτάνουν κραυγές, ξεφωνητά και ξελαρυγγίσματα από τρεις περίπου εκατοντάδες ανθρώπινα στόματα. Γρήγορα όμως ο τόνος άρχισε να πέφτει, ως που μονομιάς κόπηκαν κι' έσβησαν οι φωνές και το κλάμα. Κι' ακούγονταν μονο τα ξύλα, που έτριζαν από τη φωτιά και οι καμμένοι τοίχοι και τα δοκάρια, που έπεφταν με πάταγο πάνω στα κορμιά, που κείτονταν τώρα σωροί κάρβουνα και στάχτη κάτω στο δάπεδο, στα δύο στοιχειωμένα σπίτια το Μπεϊαλάν».

Μαρτυρίες Σοβιετικών

Αν η πρώτη φάση της γενοκτονίας πραγματοποιήθηκε από τους Νεότουρκους μέχρι την ήττα τους το Νοέμβριο του 1918, η δεύτερη φάση της γενοκτονίας ξεκινά με τη συγκρότηση του κεμαλικού στρατού μετά την απόβαση του ιδίου του Κεμάλ στη Σαμψούντα στις 19 Μαΐου του 1919. Την περίοδο αυτή, οι καλύτεροι

σύμμαχοι του τουρκικού εθνικισμού αναδεικνύονται οι Σοβιετικοί, οι οποίοι ενισχύουν με κάθε τρόπο το κεμαλικό κίνημα. Όπλα, χρυσάφι και επίλεκτοι άνδρες αποστέλλονται για να βοηθήσουν τους Τούρκους εθνικιστές να αντιμετωπίσουν τον ελληνικό στρατό στο μικρασιατικό μέτωπο και να καταστείλουν τα ένοπλα κινήματα των λαών της περιοχής, των Ελλήνων του Πόντου και των Αρμενίων.

Οι μαρτυρίες των Σοβιετικών απεσταλμένων έχουν ιδιαίτερη αποδεικτική σημασία. Καταρχάς, λόγω της συμμαχικής τους προς τους κεμαλικούς ιδιότητας, έχουν πλήρη γνώση των ωμοτήτων κατά των Ελλήνων. Στις αναφορές τους δεν κρύβουν τον αποτροπιασμό τους για τα εγκλήματα των συμμάχων τους. Μεταξύ των άλλων, στοιχεία για τη γενοκτονία στον Πόντο υπάρχουν στο βιβλίο που εξέδωσε ο σοβιετικός πρέσβυς στη Αγκυρα Σ. Ι. Αράλοφ το 1960 στη Μόσχα με τον τίτλο "Vospominaniya Sovietskogo Diplomata 1922-1923". Ο Αράλοβ, ενημερώνεται στην Σαμψούντα από τον αρχιστράτηγο Μ. Φρούνζε. Ο Φρούνζε είχε αποσταλεί από τον Λένιν, μαζί με γενναία στρατιωτική και οικονομική βοήθεια.

Ο Φρούνζε, έδωσε μια από τις ελάχιστες μαρτυρίες για τους ηττημένους αντάρτες: «Συναντήσαμε μια μικρή ομάδα από 60-70 Έλληνες, οι οποίοι μόλις είχαν καταθέσει τα όπλα. Όλοι τους είχαν εξαντληθεί στο έπακρο... Άλλοι έμοιαζαν κυριολεκτικά με σκελετούς. Αντί για ρούχα κρέμονταν από τους ώμους τους κάτι απίθανα κουρέλια. Στο κέντρο της ομάδας βρίσκονταν ένας ψηλός κι' αδύνατος παπάς, φορώντας το καλυμαύχι του... Φυσούσε κρύος αέρας και όλη η ομάδα κάτω από τα σπρωξίματα των συνοδών-στρατιωτών, κατευθυνόταν με πηδηματάκια προς τη Χάβζα. Μερικοί όταν μας αντίκρισαν, άρχισαν να κλαίνε δυνατά ή μάλλον να ουρλιάζουν, μια και ο ήχος που ξέφευγε από τα στήθη τους, έμοιαζε περισσότερο με ουρλιαχτό κυνηγημένου ζώου».

Ο Φρούνζε περιέγραψε και άλλο ένα περιστατικό. Όταν περνούσαν δίπλα από μια ομάδα αιχμάλωτων Ελλήνων στη Μερζιφούντα, ένας από τους αιχμαλώτους φώναξε στη σοβιετική αντιπροσωπεία ότι ήταν και αυτοί ένοχοι γιατί ενίσχυαν τον Κεμάλ και τους Τούρκους. Το συναίσθημα αυτό των ανταρτών του δυτικού Πόντου ήταν εξαιρετικά έντονο. Ο οπλαρχηγός Κισά Μπατζάκ (Κοντοπόδης) διακήρυξε: «... οι Ρώσοι κομμουνιστές δώσανε όπλα στον Κεμάλ για να χτυπήσει εμάς, του έδωσαν υποστήριξη, απελευθέρωσαν όλους τους Τούρκους στρατιώτες που είχαν συλλάβει αιχμαλώτους όταν μπήκαν στην Τραπεζούντα». Υποστήριζε ότι οι κομμουνιστές κατέδιδαν τις προσπάθειες προμήθειας οπλισμού των ανταρτών από τη Ρωσία και παρέδιδαν Πόντιους στους Τούρκους.

Ο Φρούνζε έγραφε τα εξής για την πολιτική του Τοπάλ Οσμάν: «...όλη αυτή η πλούσια και πυκνοκατοικημένη περιοχή της Τουρκίας, ερημώθηκε σε απίστευτο βαθμό. Απ' όλο τον ελληνικό πληθυσμό των περιοχών της Σαμψούντας, της Σινώπης και της Αμάσειας απόμειναν μόνο μερικές ανταρτομάδες που περιπλανιόντουσαν στα βουνά. Εκείνος που έγινε περισσότερο γνωστός για τις θηριωδίες του ήταν ο αρχηγός των Λαζών Οσμάν Αγάς, ο οποίος πέρασε δια πυρός και σιδήρου με την άγρια ορδή του όλη την περιοχή.»

Ο Αράλοβ, Σοβιετικός πρέσβης στην Άγκυρα, ενημερώθηκε στη Σαμψούντα από τον αρχιστράτηγο Φρούνζε. Ο Φρούνζε του είπε ότι είχε δει πλήθος Έλληνες που είχαν σφαγιαστεί, «βάρβαρα σκοτωμένους Έλληνες -γέρους, παιδιά, γυναίκες». Προειδοποίησε επίσης τον Αράλοβ για το τι επρόκειτο να συναντήσει πτώματα σφαγιασμένων Ελλήνων τους οποίους είχαν απαγάγει από τα σπίτια τους και είχαν σκοτώσει πάνω στους δρόμους.

Για το θέμα αυτό ο Αράλοβ είχε ιδιαίτερη συνομιλία με τον Κεμάλ. Αναφέρει ο ίδιος: «Του είπα (του Κεμάλ) για τις φρικτές σφαγές των Ελλήνων που είχε δει ο Φρούντζε και αργότερα εγώ ο ίδιος. Έχοντας υπ' όψη μου τη συμβουλή του Λένιν να μην θίξω την τουρκική εθνική φιλοτιμία, πρόσεχα πολύ τις λέξεις μου...» Ο Κεμάλ απάντησε ως εξής στις «επισημάνσεις» του Φρούνζε: «Ξέρω αυτές τις βαρβαρότητες. Είμαι κατά της βαρβαρότητας. Εχω δώσει διαταγές να μεταχειρίζονται τους Έλληνες αιχμαλώτους με καλό τρόπο... Πρέπει να καταλάβετε τον λαό μας. Είναι εξαγριωμένοι. Ποιοί πρέπει να κατηγορηθούν για αυτό; Εκείνοι που θέλουν να ιδρύσουν ένα «Ποντιακό κράτος» στην Τουρκία...»

Ο Φρούνζε στο βιβλίο του «Αναμνήσεις από την Τουρκία» γράφει: «Από τους 200.000 Έλληνες που ζούσανε στη Σαμψούντα, τη Σινώπη και την Αμάσεια έμειναν λίγοι μόνο αντάρτες που τριγυρίζουν στα βουνά. Το σύνολο σχεδόν των ηλικιωμένων, των γυναικών και των παιδιών εξορίστηκαν σε άλλες περιοχές με πολύ άσχημες συνθήκες. Πληροφορήθηκα ότι οι Τσέτες του Οσμάν Αγά (σ.τ.σ. Τοπάλ Οσμάν) έσπειραν τον πανικό στην πόλη Χάβζα. Έκαψαν, βασάνισαν και σκότωσαν όλους τους Έλληνες και Αρμένιους που βρήκαν μπροστά τους. γκρέμισαν όλες τις γέφυρες. Παντού υπήρχαν σημάδια γκρεμίσματος. Η διαδρομή από την πόλη Καβάκ προς το πέρασμα Χατζηλάρ θα μείνει για πάντα στη μνήμη μου όσο θα ζω. Σε απόσταση 30 χιλιομέτρων συναντούσαμε μόνο πτώματα. Μόνο εγώ μέτρησα 58. Σ' ένα σημείο συναντήσαμε το πτώμα μιας ωραίας κοπέλας. Της είχαν κόψει το κεφάλι και το τοποθέτησαν κοντά στο χέρι της. Σε κάποιο άλλο σημείο υπήρχε το πτώμα ενός άλλου ωραίου κοριτσιού, 7-8 χρονών, με ξανθά

μαλλιά και γυμνά πόδια. Φορούσε μόνο ένα παλιό πουκάμισο. Απ' ότι καταλάβαμε, το κοριτσάκι καθώς έκλαιγε, έχωσε το πρόσωπό του στο χώμα, δολοφονημένο από το κάρφωμα της λόγχης του φαντάρου».

Ιάκωβος Φαντίδης

Όταν είχανε πόλεμο οι Ρώσοι με την Τουρκία, σηκώθηκε πρώτα το Καρς και όταν κατέβηκε ο πόλεμος στα δικά μας μέρη, δε μας άφησε τίποτα. Οι Τούρκοι κατάστρεψαν τα σπαρτά και όλα και φύγανε. Αναγκαστήκαμε και φύγαμε το 1917. Κατεβήκαμε στη Σαμψούντα, καθίσαμε εκεί 3 - 4 χρόνια. Η Σαμψούντα ήταν μεγάλη πόλη. Ήτανε μεγάλη φτωχομάνα. Μετά μάζεψαν οι Τούρκοι τους άντρες από κει - εγώ ήμουν ακόμα μωρό. 20 με 21 Μαΐου περικύκλωσαν οι Τούρκοι τα εργοστάσια, μάζεψαν τους άντρες και πήγαν τους μισούς σε ένα χωριό, το Καβακλί, και τους σκότωσαν. Τους άλλους μισούς τους σκότωσαν κοντά σ' ένα πανδοχείο που το 'λεγαν Τσουμπούς. Μείναμε εγώ και η μάνα μου με τη μικρή μου αδερφή. Ήρθε διαταγή, μας σήκωσαν κι εμάς να πάμε στο χωριό μας. Δε μας πήγαν τελικά στο χωριό. Μας πήγαν σ' ένα άλλο μέρος που το λέγανε Μιτζιλίκ και από κει μας γύρισαν από χωριό σε χωριό. Εμείς με τη μάνα μου είχαμε πενήντα χρυσές λίρες. Μ' αυτές αγοράσαμε βόδια, κάρο και θα σπέρναμε τα χωράφια. Δεν προλάβαμε να κάνουμε τίποτα και ήρθε νέα διαταγή για εξορία. Από τη Σαμψούντα με τα πόδια στη Μαλάτια, το Χαρπούτ, το Ντιαρμπακίρ. Πέντε έξι μήνες περπατούσαμε. Από κει, όταν έγινε η ανταλλαγή, μας έφεραν στην Ελλάδα. Ο πατέρας μου ήταν στη σφαγή του Τσουμπούς, αλλά γλίτωσε. Εκεί σκοτώθηκαν δύο δικοί μας νοματαίοι αλλά ο πατέρας μου γλίτωσε ανάμεσα στους σκοτωμένους τυχαία. Δεν τον πήρε καμία σφαίρα και γλίτωσε.

Σοφία Πουτακίδου

Ήμουν μικρό μωρό. Περίπου 3 με 4 χρονών. Όταν γεννήθηκα εγώ, ο πατέρας μου ο Χρήστος πήγε στρατιώτης στον τουρκικό στρατό. Τότε η θητεία ήταν 3 χρόνια. Ύστερα αγρίεψαν οι Τούρκοι και έγινε το κακό και καταστράφηκε η Σμύρνη. Ο πατέρας μου είπε σε δύο παιδιά που ήταν μαζί του στο στρατό: «Παιδιά, μπήκαν οι Τούρκοι να μας σκοτώσουν. Πάμε να φύγουμε». Και φύγανε προς τη θάλασσα. Εκεί βρήκαν ένα καράβι που ήταν αγκυροβολημένο στη μέση της θάλασσας, ανέβηκαν κρυφά και κρύφτηκαν χωρίς να τους δουν. Το πλοίο τους πήγε σε μια άλλη πόλη. Γύρεψε ο πατέρας μου την οικογένειά του, αλλά ο παππούς μου μας είχε πάρει και φύγαμε. Ερήμωσαν όλα τα χωριά. Του είπαν του πατέρα μου: «Χρήστο, ο πεθερός σου πήγε σε άλλη πόλη». Και πάλι μια νύχτα ανέβηκαν κρυφά -γιατί ήτανε φαντάροι και δεν είχανε λεφτά- σ' ένα πλοίο, πήγανε σε μια άλλη πόλη και ο

πατέρας μου μας βρήκε εκεί. Ύστερα περάσαμε απ' τη Σμύρνη και είδαμε ότι οι Τούρκοι σκοτώσανε, κάψανε, ρημάξανε, όλη την πόλη. Ο πατέρας μου μου έλεγε ότι ένα μικρό μουλαράκι κολυμπούσε μέσα στο αίμα. Εκεί σκοτώθηκε και ο αδερφός της μάνας μου. Ήταν κι εκείνος φαντάρος σαν τον πατέρα μου. Άλλα δε θυμάμαι, γιατί ήμουν μικρή.

Γιώργος Λαπαρίδης, εξόριστος στο Ερζερούμ

«Έτον ς' σα 1916 τση χρονιάς. Οι Ρουσάντ' επαίραν την Ζάβεραν και εμάς τσ' αγούρ'ς οι Τουρκάντ' εποίκαν εμάς εξορίαν σ' σο Ερζερούμ. Χειμωγκός καιρός, μέσασμαν Καλανταρί και κρύος πάγος. Τα λιθάρια κατέσπαναν ας σο πάγον και εμείς άχαροι επορπάναμεν ξυπόλ'τοι και μισοφορεμέν'. Όποιος εφόρνεν τσιαρούχια έτον καλότυχος. Και σίτια επορπάναμε οι τσιανταρμάδες εντούναν με τα κοντάκια του τυφεκί και ερούζ'νανε μας απέσ' σο ποτάμ', ς' στον Κάνιν, και εβρέχουμες καλά καλά. Εγίνουμες λουλούτσ ας σο νερόν. Και επεκεί εβγάλλ'νανέ μας ας σο ποτάμ' και εποπράτ'ναμε. Τα βρεγμένα τα λώματα εμούν επάγωναν απάν'εμούν και εποίαναν' «κρατσ-κρουτσ» τα κροσταλίδια και τα παγούρια.

Πόσ' νομάτ' επέμ'ναν ς' σα στράτας, πόσ' νομάτ' έπαθαν ας σο κρύον, πόσ' νομάτ' επέθαναν ας σο λιμόν, είνας θεός εξέρ!

Τα ταπούρ' εμούν δηλ. η ομάδα εμούν έτον 120 νομάτ' ας ση Ζάβεραν και 45 νομάτ' εκλώσταμ οπίσ'...».

Κεμάλ Ατατούρκ

Οι πασάδες διέπραξαν απερίγραπτα εγκλήματα, που δεν μπορεί να συλλάβει η φαντασία του ανθρώπου. Εγκαθίδρυσαν ένα τυραννικό καθεστώς, οργάνωσαν εκτοπίσεις και σφαγές, έκαψαν με πετρέλαιο βρέφη που ακόμα θήλαζαν, βίασαν γυναίκες και μικρά κορίτσια μπροστά στα μάτια των γονιών τους, προβαίνοντας σε κάθε είδους ωμότητα. Επιβίβασαν σε πλοία χιλιάδες αθώους και τους πέταξαν στη θάλασσα. Οδήγησαν γυναίκες σε οίκους ανοχής. Γεγονότα που δεν έχουν προηγούμενο στην ιστορία οποιουδήποτε λαού.

Μαρτυρίες Αυστριακών και Γερμανών

Σε έγγραφο του αυστριακού υπουργού Εξωτερικών προς το Βερολίνο το 1916 αναφέρονται τα εξής:

«Η πολιτική των Τούρκων είναι μέσω μιας γενικευμένης καταδίωξης του ελληνικού στοιχείου, να εξοντώσει τους Έλληνες ως εχθρούς του Κράτους, όπως πριν τους Αρμένιους. Οι Τούρκοι εφαρμόζουν τακτική εκτόπισης των πληθυσμών,

δίχως διάκριση και δυνατότητα επιβίωσης, απ' τις ακτές στο εσωτερικό της χώρας, ώστε οι εκτοπιζόμενοι να είναι εκτεθειμένοι στην αθλιότητα και τον θάνατο από πείνα. Τα εγκαταλειπόμενα σπίτια των εξοριζομένων λεηλατούνται από τα τούρκικα τάγματα τιμωρίας ή καίονται και καταστρέφονται. Και όλα τα άλλα μέτρα τα οποία εις τους διωγμούς των Αρμενίων ευρίσκοντο εις ημερησίαν διάταξιν, επαναλαμβάνονται τώρα εναντίον των Ελλήνων».

Σε προξενικό αυστριακό έγγραφο που συντάχθηκε στις 13 Ιανουαρίου 1917 και φέρει τον τίτλο «Σύλληψη και εκτόπιση Ελλήνων» διαβάζουμε:

«Το κτύπημα που σχεδιαζόταν εδώ και πολύ καιρό κατά των ντόπιων Ελλήνων εκτελέστηκε στις 9 αυτού του μηνός... Την ίδια μέρα έγινε στρατιωτική κατοχή των χωριών Αϊλάσκιοϊ και Κατίκιοϊ της Σαμψούντας. Τους τρεις έως τέσσερις χιλιάδες κατοίκους τους κάλεσαν να συγκεντρωθούν τη νύχτα με την πρόφαση ότι θα τους μιλήσει δήθεν ο μουτεσαρίφης και τους πήγαν βίαια στο εσωτερικό της χώρας, χωρίς να τους επιτρέψουν να παραλάβουν μαζί τους τρόφιμα και ρούχα. Με το σκληρό χειμώνα που επικρατεί τώρα, την έλλειψη καταλυμάτων και τροφίμων, πολλούς από τους δυστυχείς αυτούς περιμένει σύντομα ο θάνατος».

Ο Αυστριακός πρόξενος στην Αμισό Κβιατόφσκι σε έγγραφο του 1918 αναφέρει:

«Οπως επανειλημένως ετόνισα, θεωρώ τον εκτοπισμόν των Ελλήνων της ποντιακής παραλίας εν τω πλαισίω της εκτελέσεως του προγράμματος των Νεοτούρκων, το οποίον επιδιώκει την εξασθένησιν του Χριστιανικού στοιχείου ως μίαν καταστροφήν μεγίστης απηχήσεως, ήτις θα έχη εις την Ευρώπην ζωηρότερον αντίκτυπον από τας αγριότητας εναντίον των Αρμενίων».

Εξ άλλου του είχε ειπωθεί από ανώτερους Τούρκους ότι: «Τελικά πρέπει να κάνουμε με τους Έλληνες ό,τι κάναμε με τους Αρμένιους... Πρέπει με τους Έλληνες, τώρα να τελειώνουμε».

Ο Αυστριακός πρέσβης Παλαβιντσίνι αναφέρει τον Ιανουάριο του 1918:

«Είναι σαφές ότι οι εκτοπισμοί του ελληνικού στοιχείου δεν υπαγορεύονται ουδαμώς από στρατιωτικούς λόγους και επιδιώκουν κακώς εννοουμένως πολιτικούς σκοπούς».

Ο πρόξενος Κβιατόφσκι σε μια μυστική του αναφορά:

«Όσο κι αν κρίνει κανείς δριμύτατα τη μακρά σειρά εκτρόπων εκ μέρους του ελληνικού στοιχείου, δεν επιτρέπεται ωστόσο να μη σκεφτεί κανείς το μεγάλο αριθμό αθώων, τη συχνή καταπίεση των Ελλήνων, ιδιαίτερα του αγροτικού πληθυσμού, τη βουλημία των Τούρκων για την πλούσια ελληνική περιουσία, καθώς

και την πίεση του ρεύματος του παντουρκισμού που επιδιώκει την παραγκώνιση κάθε χριστιανικής επιρροής».

Η ελληνική πρεσβεία της Πετρούπολης

«...Την 15ην Απριλίου οι κάτοικοι των 16 χωριών της περιοχής Βαζελώνος, περιφέρειας Τραπεζούντας, άπαντες Έλληνες, λαβόντες διαταγήν των τουρκικών στρατιωτικών αρχών να φύγωσιν εις το εσωτερικόν της Αργυρουπόλεως και φοβηθέντες μη έμελλον καθ'οδόν να σφαγώσιν, καθ' ον τρόπον είδον σφαγέντας τους Αρμενίους, εγκατέλειπον τας κατοικίας των και εισήλθον εις τα δάση, ελπίζοντες να σωθώσι εκ ταχείας τινός προελάσεως του ρωσικού στρατού. Εκ τούτων, εις 6.000 ανερχομένων, 650 κατέφυγον εις την μονήν Βαζελώνος, εις ην προϋπήρχον και άλλοι 1.500 εκ Τραπεζούντος πρόσφυγες, 1.200 εισήλθον εις εν μέγα σπήλαιον του χωρίου «Κουνάκα» και οι λοιποί διεσκορπίσθησαν εις τα ανά δάση σπήλαια και τας διαφόρους κρύπτας. Άπασαι αι οικίαι των χωριών τούτων ελεηλατήθησαν και αι περιουσίαι διηρπάγησαν υπό του τουρκικού στρατού. Οι εν τω σπηλαίω της Κουνάκας κρυβέντες, αναγκασθέντες εκ της πείνης, μετά συνθηκολόγησιν, παρεδόθησαν. Εκ τούτων 26 γυναίκες και νεάνιδες ίνα αποφύγωσιν την ατίμωσιν έρριψαν εαυτάς εις τινα ποταμόν κείμενον παρά το χωρίον Γέφυρα και παρά τας προσπαθείας των άλλων, προς σωτηρίαν των, επνίγησαν...».

Ο Αυστριακός πρέσβης της Κωνσταντινουπόλεως Pallavicini σε αναφορά στην Βιέννη

«11 Δεκεμβρίου 1916. Λεηλατήθηκαν 5 ελληνικά χωριά και κατόπιν κάηκαν. Οι κάτοικοι εκτοπίστηκαν. 12 Δεκεμβρίου 1916. Στα περίχωρα της πόλης καίγονται χωριά. 14 Δεκεμβρίου 1916. Ολόκληρα χωριά καίγονται μαζί με τα σχολεία και τις εκκλησίες. 17 Δεκεμβρίου 1916. Στην περιφέρεια Σαμψούντας έκαψαν 11 χωριά. Η λεηλασία συνεχίζεται. Οι χωρικοί κακοποιούνται. 31 Δεκεμβρίου 1916. 18 περίπου χωριά κάηκαν εξ ολοκλήρου. 15 εν μέρει. 60 γυναίκες περίπου βιάστηκαν. Ελεηλάτησαν ακόμη και εκκλησίες».

Μητροπολίτης Ροδοπόλεως Κύριλλος

«Φρίττει ο νους του ανθρώπου, διά τας διαπραχθείσας φρικαλεότητας και τον αριθμόν των θυμάτων, ανερχομένων εις 487 ψυχάς, αίτινες εύρον οικτρόν θάνατον εν τοις όρεσι, τοις σπηλαίοις και ταις οπαίς της γης, όπου εκρύβησαν ίνα αποφύγωσι την δολοφόνον μάχαιραν των σφαγέων. Μεταξύ των δολοφονηθέντων τούτων θυμάτων κατατάσσονται άλλοι 14 νεάνιδες κόραι, αίτινες φεύγουσαι τον βαρύν πέλεκυν του δημίου, κατέφυγον, ως εις άσυλον θρησκευτικόν, εις την

διαληφθείσαν ιεράν μονήν του Βαζελώνος, οπόθεν οι τύραννοι ούτοι, αφού απήγαγον τους φιλησύχους πατέρας της Μονής αιχμαλώτους, προέβησαν ούτοι εις κορεσμόν των σωματικών αυτών ηδονών, βία ατιμάσαντες τας παρθένους ταύτας, ων τελευταίον αφού απέκοψαν τους μαστούς και τας κεφαλάς, αφήκαν τα πτώματα και απήλθον».

Τατιάνα Γκρίτση - Μιλλιέξ

«Στις 8 Νοεμβρίου ανακοινώθηκε το φερμάνι, στις 13 τοιχοκολλήθηκε, κι ίσαμε τις 16 έπρεπε όλος ο πληθυσμός της Τρίπολης να έχει εγκαταλείψει σπίτια, χωράφια και πλεύόμενα. Ο λαός της Τρίπολης έπρεπε να έχει θάψει εκεί που κοιλοπόνεσε, εκεί που μόχθησε, εκεί που χάρηκε κι αγάπησε την καρδιά του, τη μεγάλη καρδιά ενός μικρού πληθυσμού που ακολούθησε στητός ανίκητος, την πίστη και την πατρίδα του.

Είκοσι πέντε μέρες κράτησε το μαρτύριο της διαδρομής του λευκού θανάτου. Στις 9 Δεκεμβρίου ανακοινώθηκε επίσημα στους εκτοπισμένους ότι ορίστηκε ως τόπος οριστικής διαμονής τους το αρμενικό χωριό Μπικ, που ήταν έρημο, γιατί οι 500 οικογένειές του σφαγιάστηκαν ένα χρόνο νωρίτερα.

«Το κλίμα του χωριού», δε μας φάνηκε καλό, γιατί το νερό ήτανε γλυφό κι άνοστο και δεν μπορούσαν να το πιούν ούτε και οι άρρωστοι με τα καμμένα χείλια του πυρετού τους. Όμως η ανάγκη να είμαστε όλοι μαζί, κοντά κοντά, για ν' αντικρίζουμε τη μοίρα, μας έκανε να κατοικήσουμε όλοι στο Πικ, στο Πικ που στάθηκε το απέραντο νεκροταφείο χιλιάδων χριστιανών, στο Πικ που σαν το συλλογιστούμε βλέπουμε έναν τεράστιο ξύλινο σταυρό, στο Πικ που αφήσαμε ό,τι είχαμε πιο αγαπημένο, πατεράδες γέρους και τρυφερά παιδιά, τις μάνες μας και τις γυναίκες μας».

Έτσι άρχισε η τραγωδία του Πικ: «Δίχως νερά, μέσα σ' αυτή την διαρκή ακαθαρσία, όλοι είμαστε γιομάτοι ψείρα, κι αυτοί οι προεστοί και οι πιο καθαροί από μας, δεν μπορούσαν να εξαλείψουνε τη φοβερή τούτη πληγή. Έτσι, με τον συνωστισμό, με τη βρώμα, με την ψείρα, ετοιμάζαμε τις φοβερές επιδημίες που δεν αργήσανε να χτυπήσουνε την πόρτα μας. Πρώτη η δυσεντερία, έπειτα ο τύφος, στο τέλος η πανούκλα. Ο λευκός θάνατος που είχαμε τόσο καλά ετοιμάσει οι Τούρκοι έπαιρνε κι έπαιρνε καθημερινά δεκάδες δεκάδες χριστιανούς.

Τρεις μήνες είχανε περάσει από την μαύρη ώρα που μπήκαμε στο Πικ, έμπαινε ο Μάρτης μήνας κι από τις 13 χιλιάδες που είχαμε ξεκινήσει, δεν μένανε πια παρά 800, αδύναμοι κι ανίκανοι για κάθε δουλειά. Από τους 800 που σωθήκανε οι 300 ήτανε αστοί, οι άλλοι χωρικοί...».

Π. Κυνηγόπουλος (Δάσκαλος της εποχής)

«Ήδη το Δεκέμβριο του 1916 στα χωριά Παλτζάνα και Τρούψη είχαν γίνει εξισλαμισμοί Ελληνίδων, οι οποίες στη συνέχεια κατέληξαν σε τουρκικά χαρέμια. Ένας Τούρκος που ζούσε στη Νικόπολη, ο Χαλήλ Τοπάνογλου, έλεγε δημόσια πως πριν από τον πόλεμο κινδύνευε να πεθάνει από την πείνα, τώρα όμως ζούσε πολύ ωραία, σχεδόν όπως στον παράδεισο, με τα πολλά εξισλαμισμένα κορίτσια του (Ελληνοπούλες). Σε μια επιστολή της παραπάνω επιτροπής προς το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης το 1917 αναφέρονται πολυάριθμες περιπτώσεις αναγκαστικού εξισλαμισμού σε δέκα συνολικά χωριά της επαρχίας Κολωνείας. Από τις 200 ελληνικές οικογένειες στο χωριό Κορατζά απέμειναν μόνο 26, οι άλλες αφανίστηκαν. Μία από αυτές τις 26 ήταν η οικογένεια του ιερέα του χωριού, η οποία απέφυγε το θάνατο μόνο με τον εξισλαμισμό της κόρης και της νύφης. Συνολικά, από τους 51.660 Έλληνες κατοίκους της επαρχίας Κολωνείας έμεινε μόνο το ένα τρίτο. Πολλοί από αυτούς που επέζησαν, κυρίως γυναίκες και παιδιά, εξισλαμίστηκαν με τη βία.

Το χειρότερο απ' όλα όμως, ήταν το γεγονός ότι οι τουρκικές αρχές έπαιρναν τα Ελληνόπουλα από τις οικογένειές τους, δήθεν για να τα προστατέψουν, και τα έστελναν σε τουρκικά σχολεία στη Σεβάστεια, όπου βέβαια έπαιρναν την ανάλογη αγωγή. Ακόμα και πολύ μικρά παιδιά δεν εξαιρούνταν από την πρακτική αυτή. Γι' αυτό και πολλά παιδιά εξισλαμίστηκαν».

Ο αρχιμανδρίτης Πανάρετος και ο γιατρός Κ. Α. Φωτιάδης

«Η επαρχία Αμασειάς είχε προ του πολέμου 136.768 Ελληνικόν πληθυσμόν, 393 σχολεία, 12.360 μαθητάς και μαθητριάς, 493 διδασκάλους και διδασκαλίσσας και 498 Εκκλησίας. Εκ του ολικού πληθυσμού 72.375 μετετοπίσθησαν ή εξωρίσθησαν, εκ των οποίων τα 70% απέθανον εν εξορία, μόλις δε οι 30% επανήλθον».

Αρθρογράφος της εφημερίδας Daily Telegraph

«Οι τωρινοί εκτοπισμοί και οι σφαγές στη Μικρά Ασία είναι χωρίς προηγούμενο στην τουρκική ιστορία. Ξεπερνούν σε σημασία αυτές της εποχής του Gladston και ακόμη και αυτές που πραγματοποιήθηκαν το 1915».

Murat Yuksel

«Κανένας δεν άκουγε τις εκκλήσεις και τα παράπονα των δυστυχισμένων κατοίκων της Κερασούντας. Κανείς δεν έδινε σημασία στις καταγγελίες τους. Το αρχείο των μηνύσεων στο δικαστικό μέγαρο ήταν γεμάτο με μηνύσεις εναντίον του Τοπάλ Οσμάν. Όμως μια μυστική δύναμη όχι μόνο κάλυπτε τον Τοπάλ Οσμάν, αλλά σε κάθε φόνο και σε κάθε καταγγελία τον βοηθούσε ν' ανέβει πιο ψηλά στην

ιεραρχία. Ήταν ο ανώτερος αξιωματικός της Κερασούντας, ήταν το παν. Όλα τα νήματα κινούνταν απ' αυτόν. Έδινε εντολές, απαγόρευε, κρέμαγε, έσφαζε. Κανείς δεν έλεγε ούτε μια κουβέντα».

Δζεμάλ Νουζχέτ

Στην έκθεσή του γράφει για τις σφαγές των Ελλήνων του Πόντου στην κεμαλοκρατούμενη περιοχή από τις τοπικές αρχές και τις ληστοσυμμορίες:

«Το παρά τα παράλια του Ευξείνου Πόντου Ελληνικόν στοιχείον, ως εργατικόν και κατέχον το εμπόριον εις χείρας του και πλούσιον, ετύγχανε ο σπουδαιότερος παράγων της περιφερείας αύτης.

Ο Μ. Κεμάλ προς διατήρησιν των τσετών έπρεπε όπως ετοιμάση έδαφος δράσεως δι' αυτάς και ως τοιούτον εύρε το της περιφερείας του Πόντου αι γενικαί σφαγαί.

Αι αρπαγαί και εξοντώσεις εις την περιφέρειαν ταύτην ήρχισαν από τον Φεβρουάριον και διήρκησαν μέχρι του Αυγούστου.

Αι σφαγαί αύται και εκτοπισμοί εξετελέσθησαν ημιεπισήμως τη συμμετοχή και στρατιωτικών και πολιτικών υπαλλήλων, επειδή δε η περιφέρεια αύτη ήτο πολύ εκτενής και πλουσία, εις την καταστροφήν της έλαβον μέρος άτομα εξ όλων των τάξεων.

Αι εξ χιλιάδες των Ελλήνων κατοίκων της Πάφρας αποκλεισθείσαι εντός των εκκλησιών του Σλαμαλίκ, του Σουλού Δερέ, της Παναγίας και του Γκιοκτσέ Σου παρεδόθησαν εις το πυρ, και εντός αυτών εκάησαν όλοι: γέροντες, άνδρες, γυναίκες και παιδιά, ουδείς εσώθη. Μερικαί εκ των γυναικών οδηγήθησαν εις το εσωτερικόν υπό των τσετών και, αφού ασέλησαν επ' αυτών, τας εθανάτωσαν.

Αι κινηταί περιουσίαι και τα χρήματα των Ελλήνων κατοίκων της Πάφρας εληλατήθησαν. Μετά το φρικώδες τούτο έργον αι τσέται ήλθον εις τον δήμον Αλά-Τσάμ, όπου παρέταξαν εις γραμμήν τους εις 2.500 χριστιανούς κατοίκους, και παρασύραντες αυτούς εις τους πρόποδας των ορέων, τους εθανάτωσαν όλους. Εκ των 25.000 Ελλήνων της περιφερείας Πάφρας, Αλά-Τσάμ ενενήκοντα τοις εκατόν εξοντώθησαν, οι δε εκτοπισθέντες εθανατώθησαν εις το εσωτερικόν».

Ισμέτ πασάς (σε μυστική συνεδρίαση)

«Ωρα 2 μ.μ. αρχομένης της συνεδριάσεως λαμβάνει τον λόγον ο Ισμέτ Πασσάς.

Κύριοι, Σας έχουν ειδοποιήσει ότι εσηματίσθη μια επιτροπή από Αμερικανούς κατ' απαίτησιν του Βεκήλ Πατρίκη Προύσαλη να ενεργήσουν ανακρίσεις διά τας σφαγάς του Πόντου.

Η Σφαγή των Γκιαούρηδων έγινε, όταν οι Ρωμαίοι εσήκωσαν επανάστασιν, έσφαξαν πολλούς Τούρκους, ατίμασαν τες χανούμισες έκαμαν γιάγμα τας

περιουσίας των, τότε μόνον έδωσεν διαταγήν το Κέντρον εις τον διοικητήν, ως και τον Τοπάλ Οσμάν Αγά να βάλουν σφαγήν...».

Χακί Χαμή μπέης, βουλευτής της Σινώπης

«Το πρόσωπό μας θα είναι αιώνια κηλιδωμένο εξαιτίας των εκτοπίσεων. Εάν οι εκτοπισμοί γίνονται προκειμένου να δολοφονηθούν ανθρώπινες ψυχές, τότε, κύριοι, αυτό είναι άκρως αποτρόπαιο. Μας κηλιδώνει ενώπιον του σύμπαντος κόσμου. Γιατί τότε η κυβέρνηση δεν θα μπορεί να υπερασπιστεί τον εαυτό της... Τα είδα με τα μάτια μου. Έχουν γίνει αθλιότητες, κύριοι. Οι αθλιότητες που διαπράττουν σήμερα οι υπάλληλοί μας, δεν έχουν γίνει ούτε από τους Άγγλους...».

Γιαγκιά Γκαλίπ, βουλευτής Κίρσεχιρ

«Το ζήτημα του Πόντου άρχισε πολύ παλιότερα... Ακούγαμε ότι οι υπερασπιστές του Ποντιακού θα κάνουν μια οργάνωση, θα κάνουν μια κυβέρνηση, θα κάνουν αυτό, θα κάνουν εκείνο. Όμως δεν ακούσαμε τίποτα για αντιμετώπιση του προβλήματος με εκτοπίσεις ανθρώπων... Κύριοι, πιστέψτε πως, ό,τι κακό συνέβη, συνέβη λόγω των έκτακτων αρμοδιοτήτων που είχαν δοθεί... Εκείνο που θα ανορθώσει μια χώρα είναι οι νόμοι και εκείνο που θα την καταστρέψει η παρανομία. Έκτακτες εξουσίες σημαίνουν απολύτως κατά το κέφι του καθενός να κρεμά και να σφάζει ανθρώπους, να καταστρέφει πόλεις, να γκρεμίζει τα σπίτια που βρίσκει μπροστά του, να εγκαταλείπει το σύμπαν σε μια καταστροφή. Γιατί τα άτομα που ασχολούνται (με την καταστολή), για να μη δώσουν λογαριασμό για κείνους που κλέβουν, πυρπολούν τα σπίτια... Απ' όσους δημιούργησαν το Ποντιακό και από εκείνους που προκάλεσαν κακό για τον Πόντο, από μας υπήρξαν μεγαλύτερες απώλειες... Με πρόφαση τον εκτοπισμό των Ποντίων κατέστρεψαν το βίος και τα πράγματα των χωριών... θέλω όλοι να είναι μάρτυρες ότι εγώ δεν συμφωνώ για τον εκτοπισμό κανενός. Η εξορία είναι μια βόμβα για τη χώρα. Είναι τρομερό. Πόσα χρόνια μετά θα τα πληρώσουμε... Τους εγκληματίες να τους επιλέξουν τα δικαστήρια, όπως και τους αθώους».

Σαλαχατίν μπέης, βουλευτής Μερσίνης

«...100-200 χρόνια τώρα γίνονται κάποιες προσπάθειες για τη βελτίωση της διοίκησης, που δεν είναι ικανοποιητικές. Όσο οι Ευρωπαϊκές δυνάμεις διαπιστώνουν τα σφάλματα της διοίκησής μας θα μας επιτίθενται. Θα ζητήσουν μεταρρυθμίσεις. Έχουν δίκαιο στο αίτημά τους; Έχουν. Δεν έχουμε εκτελέσει το καθήκον μας όσον αφορά την προάσπιση της τιμής, της υπόληψης και της περιουσίας του λαού που μας αγάγιασε όσο μπορούσε με την ιδιότητα του υπηκόου... Μήπως η επιθυμία της Εθνοσυνέλευσης είναι να μην απομείνει κανένας

μη μουσουλμάνος, να εξοριστεί και να αφανιστεί μέχρι κι ο τελευταίος; Σε μια τέτοια περίπτωση πώς θα ζήσουμε και πώς θα μπορέσουμε να σταθούμε στον κόσμο; Θα με συγχωρέσετε, αλλά η διευθέτηση αυτού του προβλήματος θα ρυθμίσει τον εθνικό μας βίο. Κύριοι, μια κυβέρνηση, μια κυβέρνηση ισλαμική, μια κυβέρνηση οσμανική, ότι θέλετε πείτε, μια κυβέρνηση τουρκική είναι η κυβέρνηση όλων των υπηκόων που τελούν υπό τις εντολές της, ανεξαρτήτως θρησκείας, φύλου, θρησκευτικού δόγματος. Ή μήπως είναι κυβέρνηση μόνο των μουσουλμάνων; Θα απονείμει ίση δικαιοσύνη; Γιατί θέτουμε μια πολιτική αφανισμού και καταστροφής; Κι ο αφανισμός, όμως, γίνεται με άλλους τρόπους. Υπάρχουν διάφοροι τρόποι...».

Οσμάν μπέης, βουλευτής Καισάρειας

«Είναι πολιτική λεηλασίας, καταστροφής».

Ο Σαλαχαττίν μπέης συμφωνώντας θα προσθέσει: «... Ποιός αμαυρούται; Το δυστυχημένο το έθνος»...και θα διερωτηθεί: «... Σε ποιου άραγε έθνους την ιστορία μπορούν να τιμώνται και να επαινούνται οι φόννοι;»

Σε παρατήρηση συναδέλφου του ότι «τα ίδια έκαμαν και οι Έλληνες», θα παρατηρήσει ότι «εκείνοι τα έκαμαν πολιτισμένα και όχι με λαδομπογιά».

Rene Puaux

«Πολλά από τα νέα κορίτσια που είχαν απαχθεί, είχαν ντυθεί από τους αρπαγείς τους «χανούμισσες» (τουρκάλες σύζυγοι). Τις τοποθετούσαν ντυμένες μ' αυτή τη γελοία εμφάνιση στο πέρασμα των γονιών τους, για να μπορέσουν να τις δουν καλά. Οι μανάδες αναγνωρίζοντας τα κορίτσια τους, φώναζαν «έλεος!», αλλά οι Τούρκοι τις απωθούσαν, χτυπώντας τες με τους υποκόπανους των τουφεκιών τους, οι μανάδες αποχωρίζονταν έτσι τα παιδιά τους, χωρίς ελπίδα να τα ξαναβρούν ποτέ.

Στις προθήκες των κρεοπωλείων έβλεπε κανείς κρεμασμένους άνδρες. Πολλοί δεν είχαν πεθάνει ακόμα και υπέφεραν τρομερά.

Στην παραλία, λίγα λεπτά πριν την αναχώρηση, οι Τούρκοι συνέχιζαν τη δουλειά τους και έκλεβαν τις γυναίκες κάτω από τα μάτια των Αμερικανών».

J. Gerard προλογίζοντας το βιβλίο του G. Horton «Η κατάρα της Ασίας»

«... Το ότι είκοσι αιώνες μετά Χριστόν μπόρεσε ένας μικρός και οπισθοδρομικός λαός, όπως οι Τούρκοι, να διαπράξει τέτοια εγκλήματα εναντίον του πολιτισμού και της προόδου του κόσμου, είναι ένα ζήτημα που θα έπρεπε να κάνει όλους τους ευσυνείδητους λαούς να σταθούν και να σκεφθούν... Εκωφεύσαμεν στις απελπισμένες κραυγές για βοήθεια των χριστιανών που πεθαίνανε, αν και ξέραμε

καλά πως η Αμερική ήταν η μοναδική ελπίδα τους και τώρα είναι φανερό πως υπάρχει στη χώρα μας μια τάση που ολοένα μεγαλώνει, να συγκαλύψουμε τα εγκλήματα των Τούρκων και να τους δώσουμε συγχωροχάρτι γι' αυτά, για να επιτύχουμε υλικά οφέλη απ' αυτούς».

Πηγές

hri.org | geocities.com/pontos1923 | pontos-stuttgart.de | el.wikipedia.org | euxintv.net | elthraki.evros.gr | elverias.gr | pontosandaristera.wordpress.com